

**MORA KATLIAMI VE ANADOLU'DA
YUNAN MEZALİMİ SEMPOZYUMU
(15-16 KASIM 2021)**

BİLDİRİLER KİTABI

**MOREAN MASSACRE AND GREEK
ATROCITIES IN ANATOLIA SYMPOSIUM
(15-16 NOVEMBER 2021)**

PROCEEDINGS BOOK

Editör
Neşe Özden

Yayına Hazırlayanlar
Birkan Soykan-Uğur Cenk Deniz İmamoğlu

ANKARA, 2024

200. Yılında Mora'da Tripoliçe Katliamı (5 Ekim 1821)

Ali Fuat Örenç*

Öz

Yunanistan'da 2021'de Osmanlı'dan bağımsızlığın 200. yılı vesilesi ile coşukulu kutlamalar yapılmıştır. Bu kutlamalara Avrupa devletleri, Rusya ve Amerika da övücü mesajlarla katılmışlardır. Bilindiği gibi bağımsız bir Yunanistan Devleti, Osmanlı Rumlarının 1821'de isyan edişleri ve bu isyana Avrupalıların fiili desteği sayesinde mümkün olmuştu. Yaklaşık on yıl süren isyanda, asırlar boyunca Mora'yı vatan edinen Türkler ile birlikte Yahudiler de sistematik katliamlara uğramışlardı. 1821 İsyanı kısa sürede acımasız bir din ve ırk savaşı haline dönüşmüştür. Bilhassa Mora'nın idari merkezi olan Tripoliçe şehrinde, tarihin ender gördüğü katliamlarından biri yaşanmıştır. Şehre sığınan kırk bin kadar Türk, isyancılar ve onlara desteğe gelen gönüllü Avrupalılar tarafından yok edilmiştir.

Mora Yarımadası'nda yok edilen ve tarihten silinen Türkler toplumsal belleğimizde yeterince yer edinememiştir. Fakat Yunanistan bu hatayı yapmamıştır. Nitekim Tripoliçe katliamına övgü içeren bir Yunan destanı, Yunan Milli Marşı yapılmıştır. Sadece bu son tavır bile Türk-Yunan ilişkilerindeki tartışmaları yalnızca günümüzün hukuki, politik, ekonomik ve askeri bakış açısıyla anlamayabilmemizin mümkün olmayacağını göstermektedir. Zira bazen üzerinden yüzlerce yıl geçmiş travmalar ve acılar ile zaferlere dair imgeler, algılar, düşünceler ve duygular, bunlarla ilgili ruhsal etkiler, kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır ve ilişkileri derinden etkilemektedir. Tebliğimizde üzerinden iki asır geçen Tripoliçe katliamında yaşananlar, arşiv belgeleri ve dönemi yansıtan bilimsel kaynaklar ışığında ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mora, Tripoliçe, İsyan, Katliam, Yunanistan.

- * Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE, ore@istanbul.edu.tr. ORCID: 0000-0002-0431-2621
DOI:10.37879/9789751758866.2024.1

The Tripolitsa Massacre in the Morea in Its 200th Year (5 October 1821)

Abstract

In our neighbor Greece, enthusiastic celebrations were held this year on the occasion of the 200th anniversary of independence from the Ottoman Empire. European states, Russia and America also participated in these celebrations with praising messages. As it is known, an independent Greek state was possible thanks to the Ottoman Greeks' revolt in 1821 and the de facto support of the Europeans. In the revolt that lasted for about ten years, the Turks, also the Jews, who made the Peloponnese their homeland for centuries, were subjected to systematic massacres. The 1821 revolt soon turned into a ruthless war of religion and race. Especially, in the city of Tripolitsa, the administrative center of the Peloponnese, one of the rare massacres in history took place. Forty thousand Turks who took refuge in the city were destroyed by the rebels and the European volunteers who came to support them.

The Turks, who were destroyed and erased from history in the Peloponnese, unfortunately did not have enough place in our social memory. But Greece did not make this mistake. A Greek epic which included praises of the massacre of Tripolitsa was set as the Greek National Anthem. This situation itself shows that it is not possible for us to understand the debates in Turkish-Greek relations only from today's legal, political, economic and military perspectives. Because images, perceptions, thoughts and feelings about traumas and pains and victories of previous hundreds of years, and the spiritual effects related to them, are transferred from generation to generation and affect relationships deeply. In our paper, what happened in the Tripolitsa massacre, which has taken place two centuries ago, will be revealed in the light of archival documents and scientific sources reflecting the period.

Keywords: Morea, Tripolitsa, Rebellion, Massacre, Greece.

Giriş

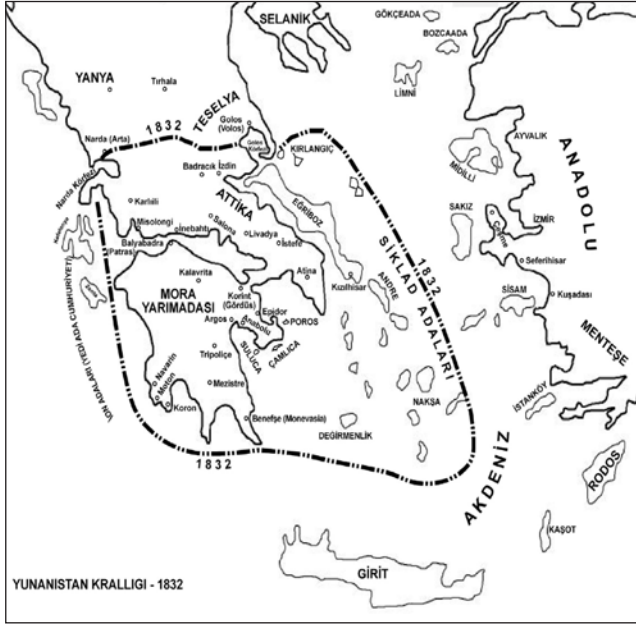
Yunanistan'da 2021 yılı boyunca bağımsızlığın 200. yılı kutlamaları yapıldı. Coşkulu geçen bu kutlamalara, Avrupa ve Amerika'dan da katılımlar oldu. Komşumuz Yunanistan'ın bağımsızlık için önemli gördüğü ve son yıllarda devrim olarak nitelendirilen 1821 yılı, Mora Yarımadası'ndaki Rumların Osmanlı Devleti'ne isyan edişlerinin tarihidir¹. *1821 Mora İsyanının* kısa sürede adeta acımasız bir din ve ırk savaşına dönüştüğüne ise kuşku yoktur. Yaklaşık on yıl süren bu kanlı süreç bittiğinde Avrupa büyük devletlerinin himayesinde olmak şartıyla bağımsız bir *Yunanistan Devleti* kurulmuştur (1830). Yeni devletin sınırları ve yönetim şekli *İngiltere*, *Fransa* ve *Rusya* diplomatları ile Osmanlı görevlileri arasında yürütülen müzakereler sonucu şekillenmiştir. Şu hususun öncelikle belirtilmesi gerekir ki bağımsız Yunanistan Devleti'ne dair müzakerelerde ve yapılan antlaşmalarda ısrarla öne çıkarılan hususlardan biri, *Türklerle Rumların bir arada yaşayamayacakları*, bu nedenle *Türklerin Mora'yı tamamen terk etmeleri* talebiydi². Türklerin Mora'dan bütünüyle silinmesi amacı, yapılan uluslararası antlaşmaların içeriği ile sınırlı kalmamıştır. Asırlar boyunca Mora'yı yurt edinmiş Türkler, 1821 isyanı boyunca sistematik katliamlara maruz kalmışlar ve yok edilmişlerdir. Bu süreçte Mora Eyaleti'nin yönetim merkezi olan *Tripoliçe (Tripolitsa)* şehri³ ise tarihte eşine az rastlanabilecek vahşetlerden birine tanıklık etmiştir⁴.

- 1 Anna Vakalı, "1821 Devrimi Hakkında Yunan Tarih yazımında Arayışlar", *1821 Yunan Devrimi, Yunan Tarihyazımında Yeni Yaklaşımlar*, çev. Aslı Damar-Çakmak, haz. Konstantina Andrianopoulou-Anna Vakalı, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2002, s. 1-18.
- 2 Yunanistan Devleti'nin 1830'da belirlenen bu ilk sınırları, Avrupalı üç devletin müdahalesi sonucu 1832 yılında Rumeli'de tekrar büyütülmüştür: Ali Fuat Öreñç, *Balkanlarda İlk Dram: Unuttuğumuz Mora Türkleri ve Eyaletten Bağımsızlığa Yunanistan*, Babıalı Kültür Yay., İstanbul 2009, s. 119-209.
- 3 Günümüzde Yunanistan'ın sınırlarında bulunan ve Tripoli (Tripolis) adıyla anılan Tripoliçe şehri, 1460'da Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Şehirde 16. yüzyıldan itibaren Türk yerleşimi yoğunluk kazanmıştır. Tripoliçe, 1770'de Mora'da yaşanan isyanlardan etkilenmiş ve 1779'da şehrin etrafı surlarla çevrilerek daha güvenli hale getirilmiştir. Ardından Tripoliçe, Mora'nın yönetim merkezi yapılmıştır: Michiel Kiel, "Tripoliçe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C 41, 2012, s. 314-315.
- 4 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Hariciye (C. HR), 19/926, Gurre-i Cemaziyelâhir 1237/ 23 Şubat 1822; BOA, Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal ve Journaller (Y. PRK. AZJ), 12/3, 28 Zilhicce 1304/17 Eylül 1887; Thomas Gordon, *History of the Greek Revolution and the Wars and Campaigns Arising from the Struggle of the Greek Patroits in Emancipating Their Country from the Turkish Yoke*, C 1, William Blackwood, Edinburg 1844, s. 143-322; Maurice Persat, *Memories du Commant Persat, 1806 a*

Mora Yarımadası'nda ve Tripoliçe'de katledilerek tarihten silinen Türkler, toplumsal belleğimizde hak ettikleri yere sahip değillerdir. Mora Türklerinin yaşadığı bu büyük dram unutulmuştur. Hâlbuki Yunanistan, 1821 sürecini bağımsızlığının ve milli bilincinin en önemli unsuru olarak canlı tutmaktadır. Hatta Tripoliçe şehrinde 40 bin masum insanın katledildiği vahşete övgü içeren bir şiir, Yunanistan Devleti'nin ve Güney Kıbrıs Rumlarının *milli marşı* olarak kabul edilmiştir⁵. Aslında bu durum Türk-Yunan ilişkilerindeki açmazlar değerlendirilirken, yalnızca günümüzün hukuki, politik, ekonomik ve askeri bakış açılarının yeterli olmayacağını göstermektedir. Bazen üzerinden yüzlerce yıl geçmiş travmalar, dinmeyen acılar ve zaferlere dair imgeler, algılar, düşünceler, duygular, bunlara dayanan ruhsal etkiler kuşaktan kuşağa aktarılmakta ve ilişkileri derinden etkilemektedir. Bu çalışmada üzerinden iki asır geçen Tripoliçe katliamında yaşananlar gün yüzüne çıkarılmaya çalışılacaktır.

1844, haz. Gustave Schlumberger, Librairie Plon, Paris 1910, s. 50-122; Sture Linner, *W. H. Humphreys' First Journal of the Greek war of Independence* (July 1821-February 1822), Almqvist and Wiksel Yay., Stockholm 1967, s. 8-73; William St. Clair, *That Greece Might Still Be Free The Philhellens in the War of Independence*, Oxford Üniversitesi Yay., Londra 1972, s. 43-50; Salâhi R. Sonyel, "Yunan Ayaklanması Günlerinde Mora'daki Türkler Nasıl Yok Edildiler?", *Bellekten*, C LXII/S. 233, 1998, s. 107-121; Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, (1774-1912)*, C 5, çev. Nilüfer Epeçeli-Kemal Beydilli, Yeditepe Yay., İstanbul 2005, s. 215-260; Musa Gürbüz-Mustafa Turan, "Yunan Bağımsızlık Düşüncesinin Tarihi ve Tripoliçe Katliamı", *Uluslararası Suç ve Tarih Dergisi*, S. 1, 2006, s. 9-42; Gary J. Bass, *Freedom's Battle The Origins of Humanitarian Intervention*, Alfred A. Knopf Yay., New York 2008, s. 64-66, 86, 134, 371; Örenç, *age.*, s. 27-285; Ali Fuat Örenç, "Yunanistan'ın Bağımsızlığı Sürecinde Yok Edilen Mora Türkleri", *Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi*, S. 11/1, 2011, s. 5-32; Gürkan Peker, *Yunan Tarih Yazıcılığında Mora İsyanı ve Yunanistan'ın Bağımsızlığı (1821-1829)*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2018, s. 145-202; Metin Menekşe, "Mora Müslümanlarının Hazin Hikâyesi: İsyân, Zorunlu Göç ve İskân (1821-1832) Sürecine Genel Bir Bakış", *Tarih Okulu Dergisi*, S. XLV, Nisan 2020, s.793-832; Zekeriya Kurşun, *Nasubzâde Ali Paşa ve Rum İsyanı*, Vakıfbank Kültür Yay., İstanbul 2021, s. 45-128.

- 5 Yunanlı şair Dionisios Solomos, milli marşın sözlerinin alındığı şiirini, Tripoliçe'deki Türk katliamından iki yıl sonra 1823'te yazmıştır. Şiir, ilk defa 1829'da bestelenmiştir. 1865'de Yunanistan'ın, 1966'da ise Güney Kıbrıs Rum kesiminin marşı olarak kabul edilmiştir. Toplamda 158 dördlükten oluşan şiirde, Tripoliçe'de Türklere yönelik şiddet ve katliam övülmektedir. Yunanistan milli marşının yazılışı, içeriği ve kabul edilmiş süreci için bkz. Meryem Batan-Levent Kayapınar, "Dionisios Solomos ve Yunan Ulusal Marşı", *Doğu Batı Dergisi, Balkanlar II*, S. 90, Aralık 2019, s. 155-183.

Harita 1: Bağımsız Yunanistan Devleti'nin 1832'deki sınırları
(Kaynak: Örenç, *age.*, s. 225)

1. 1821 İsyanının Başlaması ve Mora'da İlk Katliamlar

1821 Rum İsyanı süresince Mora'da yaşananlara geçmeden önce birkaç önemli hususun altını çizmek yararlı olacaktır. Öncelikle ayaklanmanın başarıya ulaşması ve bağımsız bir Yunanistan'ın kurulabilmesi, Avrupalıların maddi-manevi destekleri sayesinde mümkün olmuştur. Osmanlı Rumlarının bağımsızlık kazanmaları fikrinin temelleri de Avrupa'da atılmıştır. Avrupa'da Antik Yunan dönemine olan hayranlık ile *Filhelenizm* anlayışının yaygınlaşması, isyana olan desteği artırmıştır. Nitekim isyanın başlamasından itibaren her rütbeden subay ile halktan gönüllüler ve Lord Byron gibi toplumsal karşılığı olan bazı aydınlar ayaklanmaya destek için Mora'ya gelmişlerdi⁶. Avrupalı gönüllüler, Türk katliamının yaşanacağı Tripoliçe kuşatmasında da yer almışlardır⁷.

6 İngiliz şair Lord Byron (George Gordon), 1821 Mora İsyanına gönüllü olarak katıldı. Byron'un Mora'ya gelişi isyanın Avrupa'da daha da popüler olmasını sağladı: Phillips Alison, *The War of Greek Independence, 1821 to 1833*, Smith Elder & Co. Yay., Londra 1897, s. 88-113; Gürbüz, Turan, *agm.*, s. 19-20.

7 Avrupa'da ve Amerika'da Rumlar isyancılara destek için yapılan yardım organizasyonları ile

İsyan eden Rumlara en büyük destek, aynı mezhebe sahip oldukları Rusya tarafından sağlanmıştır. İsyanın hemen bütün organizasyonu 1814'de Rusya'nın Odessa (Hocabey) şehrinde kurulan *Filiki Eteria* gizli örgütü üyelerince gerçekleştirilmiştir⁸. Ayrıca isyanın lideri konumunda olan ve İstanbul'un tanınan Fenerli Rum ailelerinden birine mensup *Aleksandros İpsilantis* da Rus Çarının yaveriydi. Avrupa kamuoyunda Mora İsyanına destek artınca, İngiltere ve Rusya arasında rekabet artmıştır. Bir süre sonra Fransa da rekabetteki yerini almıştır⁹.

Mora'da yaşanan vahşete geçmeden değinmemiz gereken diğer bir husus, Osmanlı idarecilerinin tavrı hakkında olacaktır. Dönemin sivil ve askeri yöneticileri, 1821 isyanı boyunca birçok stratejik hata yapmışlardır. Özellikle *Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa* üzerine yapılan seferde ısrar edilmesi ve bölgedeki askeri potansiyelin bu operasyona yönlendirilmesi, Rum isyancıları rahatlatan bir gelişme olmuştur. İsyanın bastırılması sürecinde sıklıkla komutan değişimi, orduda paralı *Arnavut* asker kullanımı zarureti, *Adalar Deniz'i*nde tam hâkimiyet kurulamaması, Ege Denizi'nde yaşanan lojistik sorunlar, İstanbul Rum Patriği *V. Gregorius*'un önce görevden alınıp sonra idam edilmesi gibi daha birçoğunu sayabileceğimiz bu hatalar zinciri, isyan ateşinin büyümesine sebep olmuştur. Yapılan hatalar ve isyanın zamanında bastırılmaması, Avrupa müdahalesinin artmasına da zemin hazırlamıştır¹⁰.

isyana gönüllü katılanlar için bkz. Mehmed Mansur, *Rum Fetretine Dair Tarih*, İstanbul 1288, s. 15-16; Edward Mead Earle, "American Interest in the Greek Cause, 1821-1827", *The American History Review*, S. 33/1, 1927, s. 44-63; Douglas Dakin, *British and American Philhellenes during the War of Greek Independence, 1821-1833*, Londra Üniversitesi Yay., Thessaloniki 1955, s. 5-290; C. M. Woodhouse, *The Greek War of Independence, Its Historical Setting*, Hutchinson's Üniversitesi Yay., Londra 1958, s. 42-155; Clair, *age.*, s. 1-366; C. M. Woodhouse, *Capodistria, The Founder of Greek Independence*, Oxford Üniversitesi Yay., New York 1973, s. 218-283; David Howarth, *Greek Adventure, Lord Byron and Other Eccentrics in the War of Independence*, Atheneum, New York 1976, s. 64-169; *Vak'anüvis Ahmed Lûtfi Efendi Tarihi*, haz. A. Hezarfen, C I, Yapı Kredi Yay., İstanbul 1999, s. 16-22; *Vak'anüvis Ahmed Lûtfi Efendi Tarihi*, haz. Y. Demirel-T. Erdoğan, C II-III, Yapı-Kredi Yay., İstanbul 1999, s. 543-544.

8 Necla Günay, "Filik-i Eteryâ Cemiyeti", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 6/1, 2005, s. 263-287.

9 *Yunan Meselesine Dair Düvel-i Müttehabbeye Verilen Beyanname*, Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, TY, nr. 666, s. 1-6; Gürbüz-Turan, *agm.*, s. 16-24.

10 Örenç, *age.*, s. 27-97.

Bilindiği gibi Mora Yarımadası, *Fatih Sultan Mehmed* döneminde fethedilmiştir (1460)¹¹. Asırlar boyunca Mora'da bir arada yaşamış *Türkler*, *Rumlar* ve *Yahudiler* arasında isyan öncesinde bir çatışma ortamı da bulunmuyordu¹². Bu nedenle isyanın başlamasıyla bir anda saldırıya uğrayan veya kuşatma altında kalan Müslümanlar hazırlıksız yakalanmışlardır¹³. Rum İsyanı başladığında bütün dikkatler Yanya Valisi Tepedelenli operasyonuna yönelmişti. Aslında Tepedelenli Ali Paşa'nın Mora'daki otoritesi çok önemliydi. Bölgedeki her olumsuz gelişme Ali Paşa sayesinde kontrol altında tutulabilmekteydi. Fakat Ali Paşa'nın 23 Mart 1820'deki isyanı Mora'daki dengeleri de değiştirmiştir. Tepedelenli üzerine sevk edilen *Hurşid Ahmed Paşa*, Mora ve adalarda bulunan askeri birlikleri yanına alınca, bölgede güvenlik zafiyeti oluşmuştur¹⁴. Devletin Tepedelenli üzerine odaklanması, isyan için fırsat kollayan Rumlara cesaret vermiştir. Buna rağmen Rumlar, ilk isyan hareketi için Mora yerine *Eflak-Boğdan*'ı (Romanya) seçmişlerdi. Nitekim Aleksandros İpsilantis liderliğinde 22 Şubat 1821'de başlayan bu ilk Rum isyanı başarısız olmuştur. Osmanlı ordusu, Avrupa'dan destek alamayan isyancıları kolaylıkla dağıtmıştır. Romanya'da ezilen Rumlar, isyanı Mora Yarımadası'na taşıma kararı almışlardır¹⁵.

Rum nüfusun yoğun olduğu Mora'da isyan hareketinin kısa sürede büyümesinde Eteria örgütü kadar Ortodoks din adamlarının da etkisi olmuştur. Bu nedenle isyan acımasız bir din savaşına ve katliamına dönüşmüştür¹⁶. Amerikalı yazar McCarthy, *Ölüm ve Sürgün* adıyla yayınlanan eserinde, Mora Yarımadası'nda Rumların Müslümanlara karşı genel bir yok etme politikası

11 Machiel Kiel- John Alexander, "Mora", *DİA*, C 30, 2005, s. 280-285.

12 Christos Loukos, "Some Suggestion for a Bolder Incorporation of Studies of the Greek Revolution of 1821 into their Ottoman Context", *Ottoman Rule and The Balkans, 1760-1850: Conflict, Transformation, Adaptation*, Girit Üniversitesi Yay., Rethymno 2007, s. 197-198.

13 Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, C XII, Matbaa-i Amire, İstanbul 1309, s. 239; Howarth, *age.*, s. 55-62.

14 Ahmedpaşazâde Mir Yusuf, *Mora Vak'asına Dair Bazı Malumât*, Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, TY, nr. 564, vr. 6b-7b; *Yunan Fesadına Dair Bazı Fıkâret-ı Tarihiye*, s. 1-2.

15 Ahmed Cevdet (Paşa), *Tarih-i Cevdet*, C XI, Matbaa-i Amire, İstanbul 1309, s. 51, 109-146, 248-250; Yücel Özkaya, "1821 Yunan (Eflak-Buğdan) İsyanları ve Avrupalıların İsyan Karşısındaki Tutumları", *Üçüncü Askeri Tarih Semineri*, Genelkurmay Yay., Ankara 1986, s. 114-130; Lütfi, *age.*, C I, s. 10-14; Howarth, *age.*, s. 21-26; Woodhouse, *age.*, s. 48-59; Örenç, *age.*, s. 29-48; Peker, *agt.*, s. 191.

16 Sonyel, *agm.*, s. 107-120; Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, çev. Bilge Umar, İnkılap Kitapevi, İstanbul 1998, s. 9-10.

içinde olduklarına özellikle vurgu yaparak, ayaklanmanın milliyetçi sloganının “*Hristiyanlara huzur! Konsoloslara saygı! Türklere ölüm!*” olduğuna dikkat çekmektedir¹⁷.

Mora’daki isyanının lideri olarak Aleksandros İpsilantis’in kardeşi *Dimitris İpsilantis* seçilmiştir. İsyanın öncü kadroları arasında *Theodoros Kolokotronis*, *Aleksander Mavrakordatos*, *Yannis Gouras*, *Marka Botsaris*, *Petros Mavromihalis*, *İonniakos Kopodistriakos*, *Petrobeis Mavromihalis* (Petrobey), *İonniakos Kolettis* ve *Patras (Balyabadra) Patriği Germanos* gibi paramiliter güçlerin lideri bulunmaktaydı. Mora’nın Pindus ve Olympus dağlık bölgelerinde yaşayan, merkezi otoriteyle sınırlı ölçüde tanışmış *Kleft* gruplarının isyanda önemli etkisi olmuştur. Kleftlere karşı daha etkili mücadele için Osmanlı idarecilerinin desteklediği silahlı *Armatoli* birlikleri de dağlardan inerek isyana katılmıştır. Tabii bu grupların yanı sıra Avrupa’dan rütbeli askerler de dâhil olmak üzere birçok gönüllü isyancıların safında yer almıştır. Mora’ya gelecek ayaklanmaya katılanlar arasında *Almanya*, *Fransa*, *İtalya*, *İngiltere*, *İsveç*, *Polonya*, *Hollanda*, *Belçika*, *Amerika*, *Macaristan*, *İsveç*, *İspanya* ve *Danimarka* vatandaşları çoğunlukta idi. Balkanlardaki *Ortodoks Slav* milletlerinden de isyana katılım olmuştur¹⁸. Bu katılımlara ve destek çeşitliliğine bakınca Mora İsyanının bir *Haçlı Seferi* anlayışına büründüğünü söylememiz yanlış olmayacaktır.

Mora’da isyan ateşi yayılmadan çok kısa süre önce umulmadık bir gelişme yaşanmıştır. Bazı Rumların hareketlerinden şüphe eden Tripoliçe’deki vali kaymakamı *Salih Ağa*, bütün kazaların kocabaşı, metropolit ve piskoposlarını huzuruna çağırmıştır. Salih Ağa, isyana dair dedikodulara açıklık getirmek istemişti. Davet edilen Rumlardan bir kısmı gelmiştir. Bu kritik görüşmede bazı Rum temsilciler, Mora Yarımadası’nda eli silah tutar 40 bine yakın milis olduğunu, oysa Müslümanlardan 12 bininin silahlanabileceğini ifade etmişlerdi. Rum idareciler, bölgede güvenlik zafiyetinin önlenmesi için acilen 5-6 bin Osmanlı askerinin gönderilmesini önermişlerdi. Salih Ağa, bu toplantıda Tripoliçe yolunun isyancılar tarafından tutulduğunu da öğrenmiş ve bilgileri İstanbul’a iletmiştir (3 Nisan 1821)¹⁹.

17 Howarth, *age.*, s. 28; McCarthy, *age.*, s. 9-10.

18 Dakin, *age.*, s. 8-50; Phillips, *age.*, s. 30-34; Clair, *age.*, s. 8-9, 36-37; Panagiotis Stathis, “From Klephs and Armatoloi to Revolutionaries”, *Ottoman Rule and The Balkans, 1760-1850: Conflict, Transformation, Adaptation*, Rethymno 2007, s. 167-179.

19 BOA, Hattı Hümayun (HAT), 862/38445, 29 Cemaziyelâhir 1236/ 3 Nisan 1821; Ahmedpaşazâde Mir Yusuf, *age.*, vr. 4a-b, 9a-b, 11a-15b; Clair, *age.*, s. 11-12.

Salih Ağa'nın bu görüşmesinden sadece bir gün önce *Kalavrita* şehrinde isyan başlatılmıştı (2 Nisan 1821/ eski Yunan takvimine göre 21 Mart 1821). İsyancılar ilk olarak şehirdeki 200'den fazla Müslüman'ı katletmiştir. Kalavrita ardından *Anadolu* kasabasına bağlı *Argos*'taki Müslümanlara saldırı haberi öğrenilmiştir. *Eğriboz Adası*'ndaki Müslümanlar da saldırıya uğramıştır. Mora'daki bu ilk katliam haberleri duyulmaya başlayınca *Mezistre*, *Landor*, *Fenar*, *Badrine* halkı Mora'nın yönetim merkezi Tripoliçe şehrine; *Arkadya* ve *Andurusa* Müslümanları *Koron*, *Moton* ve *Navarin*'e; *Gastunlu*'da yaşayanlar ise *Lala Kalesi*'ne sığınmışlardı. Lala kasabası ve etraftaki on binlerce Müslüman hızlıca *Badra* kasabasına nakledilmişlerdir²⁰.

Osmanlı idarecileri Mora'daki bu ilk katliamlar karşısında zamanında tedbir alamayınca, çok sayıda Müslümanın sığındığı *Badra* Rum isyancılar tarafından kuşatılmıştır. Şehrin muhafazası için görevli az sayıda Osmanlı askerleri isyancılara karşı koyamamıştır. Askerler, bir kısım halkı beraberlerine alarak şehri terk etmişlerdir. Bu esnada büyük ümit bağlanan *Osmanlı donanması* *Badra* önüne gelmiş ise de asker kaleden çekildiği için etkili olunamamıştır. Bu şartlarda *Badra*'da kalmış olanlar fazla direnememiş ve şehir kolaylıkla isyancı Rumların eline geçmiştir. Şehre giren isyancılar binlerce Türk'ü katletmişlerdir. Bu katliamdan kısa süre sonra *Atina* şehri isyancılar tarafından kuşatılmıştır (7 Mayıs 1821)²¹.

Ayaklanmanın ilk günlerinden itibaren *Benefşe (Monemvasia)* kalesi bizzat Dimitris İpsilantis tarafından kuşatılmıştı. Şehre dışarıdan yardım gelmeyince, dayanılmaz bir açlık baş göstermişti. Zor şartlara daha fazla direnmeyen *Benefşe* halkı, Rumlarla anlaşma yaparak teslim olmuşlardır (5 Ağustos 1821). Teslim şartlarına göre şehirdeki 600 Türk, Anadolu sahillerine nakledilecekti. Ancak Rum liderler anlaşmaya uymamışlardır. Tahliye için *Suluca (Spetses) Adası*'na ait üç tekneye bindirilen *Benefşe* Türklerinin çoğu öldürülmüştür. İsyancılar, fidye karşılığı sağ bıraktıkları Türklerin bütün varlıklarına el koymuş ve onları *Girit* yakınlarındaki *Kaşot Adası*'na terk etmişlerdir. Yine isyanın başından itibaren birçok Türk'ün sığındığı *Navarin* şehri de

20 BOA, HAT, 925/40192, 15 Ramazan 1236/ 16 Haziran 1821; BOA, HAT, 1316/ 51287, 29 Zilhicce 1236/ 27 Eylül 1821; Ahmed Cevdet, *age.*, C XI, s. 50-55; Gordon, *age.*, C 1, s. 219-235; Mehmed Esad Efendi, *Vak'anüvis Mehmed Es'ad Efendi Tarihi (Bâbir Efendi Zeyl ve İläveleriyle) 1237-1241/1821-1826*, haz. Ziya Yılmaz, OSAV Yay., İstanbul 2000, s. 144-159; Rufus Anderson, *Observations upon the Peloponnesus and Greek Islands*, Crocker and Brewster Yay., Boston 1830, s. 74-80; Sonyel, *agm.*, s. 107-120.

21 Ahmed Cevdet, *age.*, C XII, s. 102-155; Mehmed Esad Efendi, *age.*, s. 153-154; Örenç, *age.*, 32-49.

isyancılar tarafından kuşatılmıştır. Uzun süre destek alamayan Navarin halkı, Benefşeli Türkler gibi Rumlarla anlaşarak teslim olmuşlardır (19 Ağustos 1821). Rum liderler ile yapılan anlaşmaya göre Navarin'deki Türkler yine Anadolu kıyılarına götürülecekti. Fakat anlaşmaya uyulmamış, kadın ve çocuklar dâhil bütün Türkler katledilmiştir²².

Mora'daki *Vostice* şehri Müslümanları, komşuları bazı Rumlar tarafından *Salona* kasabasına nakledilmek vaadiyle aldatılmıştı. Buna inanarak şehrin iskelesine gelen Türklerden 400 kadarı isyancılar tarafından katledilmiştir. Yine *Kornina* kasabasındaki Müslümanlar, Tripoliçe'ye ulaşmaya çalışırken yolda saldırıya uğramıştır. Korninalılara yapılan saldırı Tripoliçe'den haber alınmış ve yardım için 2 bin kadar gönüllü sevk edilmiştir. Böylece Kornina Türklerinden bazıları canını kurtarabilmiştir. Bu esnada her geçen gün sığınmacıların sayısının arttığı Tripoliçe'nin durumu da günden güne kötüleşmeye başlamıştır²³.

Osmanlı idarecileri, isyanın başladığı nisan ayından itibaren etkili tedbir alamayınca yaz ayları sonuna doğru Türklerin yaşadığı kalelerin hemen hemen tamamı kuşatma altına düşmüştür. Hatta isyancılar Rumeli'de *Tırhala* ve *Selanik* yakınlarına kadar etkili olmaya başlamışlardır. Bu arada Eteria örgütünün planına uygun olarak Akdeniz Adaları Rumları da isyana katılmıştır. İsyancılar, sahip oldukları gemilerle sadece Ege'de adalara yönelik değil, Batı Anadolu sahil şehirlerine yönelik saldırı ve yağmalara başlamışlardır²⁴.

2. Tripoliçe Şehrinin Kuşatılması ve Rum İsyancıların Eline Geçmesi

Mora'da isyanın yayılması, kalelerin kuşatılması ve katliam haberlerinin alınması üzerine Osmanlı idarecileri askeri tedbirleri artırmaya çalışmışlardır. Bilhassa Kalavrita katliamı duyulur duyulmaz Tripoliçe Müslümanları ordudan acil yardım istemişlerdi. Ardından *Argos* şehrinde yaşanan katliam Yanya'da Ali Paşa'yı kuşatmış durumdaki Osmanlı ordusuna haber verilince, 3500 askerden oluşan bir birlik Anabolu'ya gönderilmiştir. Bu ordu güzergâh boyunca bazı isyancıları etkisiz hale getirmiştir. Anabolu'ya ulaşan Osmanlı askerleri, şehirdeki kuşatmayı kaldırmıştır. Ordunun bundan sonraki

22 Ahmed Cevdet, *age.*, C XI, s. 154-155; Dakin, *age.*, s. 26-29; Clair, *age.*, s. 104-110; Gürbüz-Turan, *agm.*, s. 24-28.

23 Ahmed Cevdet, *age.*, C XI, s. 54, 153; Mehmed Esad Efendi, *age.*, s. 153-154; Anderson, *age.*, s. 80; Örenç, *age.*, s. 37-58.

24 Mehmed Mansur, *age.*, s. 2-45; Ahmed Cevdet, *age.*, C XI, s. 150-151; 156-161; 177, 242-244; 242-244; Ahmed Cevdet, *age.*, C XII, s. 102-155; Howarth, *age.*, s. 21-29; Örenç, *age.*, s. 62-71.

hedefi Tripoliçe'ye yardım olarak belirlenmiştir. Tripoliçe Mora'nın yönetim merkezi olduğundan vaktiyle *Sallabaş Ahmed Paşa* tarafından etrafı surlarla çevrilmişti. Şehrin güvenli olacağını düşünen birçok Müslüman buraya sığınmıştı²⁵.

Tripoliçe şehri isyancılar tarafından tamamen kuşatılmadan önce bir tahliye planı yapıldı. Buna göre Anabolu'dan hareket edecek 3500 mevcutlu ordu Tripoliçe'ye sığınmış on binlerce Müslümanı alıp denize kıyısı olan Anabolu'ya veya Badra'ya nakledecekti. Fakat bu plan riskli bulunmuş ve son anda vazgeçilmiştir. Yapılan yeni plana göre Anabolu'daki 3500 asker Tripoliçe savunmasında kalacak, şehrin takviyesi için ordudan biraz daha asker yollanacaktı. Bu planlar yapılırken çevre kasaba ve köylerden binlerce Müslüman'ın Tripoliçe'ye akını ise sürmekteydi. Güvenli olduğu gerekçesi ile bazı üst düzey komutanların aileleri de şehre getirilmişti. Kısa sürede Tripoliçe'nin nüfusu 50 bine dayanmıştı²⁶.

Tripoliçe, Mora'nın iç kısımlarında yer alıyordu ve şehre deniz yolu ile doğrudan lojistik destek imkânı bulunmuyordu²⁷. Tarihçi Ahmed Cevdet Paşa, en başından itibaren Tripoliçe'deki Müslümanların hemen tahliye edilmesi yerine şehirde kalınma ve savunma yapılması kararını şiddetle eleştirmiştir. Paşa, bu yanlış stratejinin on binlerce masum Müslüman'ın katledilmesine sebep olduğunu vurgulamıştır²⁸.

Şehirde yığılma sürerken Rum isyancı liderleri ile onlara destek olan Avrupalı gönüllüler, Mora'nın idari merkezi Tripoliçe'yi ele geçirerek stratejik bir üstünlük kazanma ve elde edilecek büyük ganimetten yararlanma planının son aşamasını tartışmaktaydılar. İsyancılar şehri kuşatmak için isyanın başladığı nisan ayından itibaren hazırlık yapmaktaydılar. Nihayet hazırlıklarını tamamlayan isyancılar Ağustos 1821 itibariyle Tripoliçe şehrini tamamen kuşatmışlardır. Bu esnada şehirde savunma için 3500 Osmanlı askerinden başka 2000 kadar da ücretli Arnavut savaştıcı bulunuyordu²⁹. Her ne kadar

25 Örenç, *age.*, s. 36.

26 Kurşun, *age.*, s. 107.

27 BOA, HAT, 888/39242, 29 Zilhicce 1237/ 16 Eylül 1822.

28 Ahmed Cevdet, *age.*, C XI, s. 148.

29 Osmanlı ordusunda istihdam edilen ücretli Arnavut askerler için bkz. Muhammed Emin Çalar, *Osmanlı Ordusu'nda Arnavutların Muvazzaf Birliklere Alınmaları: Yaşanan Sorunların Sosyo-kültürel, İktisadi ve Dini Altyapıları (1826-1839)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019, s. 71-104.

Tamamen kuşatılan Tripoliçe'ye üç ay boyunca dışarıdan hiçbir destek sağlanamadığı için ciddi gıda sıkıntısı yaşanmaya başlamıştır. Son çare olarak kuşatmanın yarılması amacıyla bir askeri operasyon planlanmıştır. Bu amaçla Osmanlı ordusundan *Bayram Paşa* komutasında takviye bir askeri kuvvet hazırlanmış ve Tripoliçe'ye sevk edilmiştir. Ancak bölgeye ulaşan Bayram Paşa birlikleri, çok sayıdaki Rum isyancı karşısında yenilgiye uğramış ve geri çekilmek zorunda kalmıştır (7 Eylül 1821). Bu sırada Rumlar, şehirdeki direnci kırmak için bazı teşebbüslere başlamışlardı. Mesela Badra'dan Tripoliçe'ye sığınan bazı Müslümanlarla gizlice haberleşmekteydi. Hatta Badralılar'dan bazıları memleketlerine dönmek vaadiyle kandırılmıştı. Bu vaade inanan bazı Müslümanlar kaleden ayrılmış, ancak isyancılar bunların tamamını katletmişlerdir³⁵.

Bayram Paşa'nın yardım teşebbüsü başarısız olunca şehirdeki durum daha da vahim bir noktaya ulaşmıştır. Başta Hurşid Paşa olmak üzere Mora Eyaleti idarecileri şehre erzak ulaştırmak için gayret göstermişler, durumun fecaati hakkında İstanbul'a yazılar göndermişlerdi. Hatta bölgeye yardım ulaştırmak için gemiler kiralanarak Mısır'dan erzak getirilmeye çalışılmıştı. Fakat bu gayretler başarılı olamamıştır. Eylül ayı sonlarına gelindiğinde Tripoliçe halkı açlık, susuzluk ve hastalıklar karşısında tükenmiş durumdaydı. Her gün yüzlerce kişi açlıktan hayatını kaybediyordu. Şehirde ev ve sokaklar gömülmesi geciken cesetlerle doluydu. Bu zorluklar yetmezmiş gibi isyancılar şehre yönelik bombardımanı şiddetlendirmişlerdi. Bu durumda dışarıdan yardım alma ümidi kalmayan Müslümanlar, isyancılarla teslim şartlarını görüşme kararı vermişlerdir³⁶. Nihayetinde Rum isyancı önderleri ile yapılan görüşmeler olumlu sonuçlanmış ve bir tahliye anlaşması yapılmıştır. Bu tahliye anlaşmasına kuşatmadaki bütün Rum çete liderleri imza atmıştı. Buna göre Tripoliçe'deki Türklerin İzmir'e nakledilmeleri karşılığında 40 milyon kuruş (1,5 milyon Sterlin) ödenecekti. Türkler önce *Guston* iskelesine, ardından *Arnavutluk* sahillerine nakledilecek ve oradan da İzmir'e ulaştırılacaklardı³⁷.

Şehirdeki Türk idareciler isyancı Rumlarla bu tahliye anlaşmasını yaparken, beklenmedik bir gelişme felaketin kapılarını açacaktır. Şöyle ki Rum çeteleri ile tahliye müzakereleri yapılırken şehirdeki Arnavut askerlerin lideri *Elmas Bey* de isyancı önderlerinden *Theodoros Kolokotronis*'in adamları ile ayrıca

35 Gürbüz-Turan, agm., s. 28-29.

36 BOA, HAT, 863/38485, 7 Zilkade 1236/ 6 Ağustos 1821; Gordon, age., C. 1, s. 238-241; Linner, age., s. 28-30; Peker, agt., s. 196.

37 Gordon, age., s. 242; Örenç, age., s. 103-104; Kurşun, age., s. 107-108.

görüşmeler yapmıştı. Bu görüşmeler de olumlu sonuçlanmış ve isyancılarla Arnavut askerler arasında farklı içerikte bir anlaşma yapılmıştı. Buna göre Elmas Bey ve adamları sağ salim Yanya'ya götürülecekti. Elmas Bey, bu anlaşma sonrası kale kapılarını 5 Ekim 1821 günü açmış ve dışarı çıkmıştır. Fakat kale kapısı açılınca Rum isyancılar anî bir baskınla şehre girme fırsatı bulmuşlardır. Bazı Müslümanların cesurca karşı koymalarına rağmen isyancı Rumlar Tripoliçe'yi kolaylıkla ele geçirmişlerdir³⁸.

3. Tripoliçe'de Türk ve Yahudi Katliamı (5 Ekim 1821)

Rum isyancılar, 5 Ekim Cuma günü, yani Müslümanlar için kutsal olan bir günde Tripoliçe şehrine girmişlerdir. Şehrin düşmesiyle Mora İsyanı boyunca yaşanan en büyük katliamlardan biri gerçekleşmiştir. Şahit olanların kanını donduran bu katliamda, şehirdeki 40 bin Türk ile Yahudi vahşice öldürülmüştür. Şehre giren isyancılar ilk olarak kuşatma boyunca Türklere moral veren *Tripoliçe Kadısı Halim Efendi*'ye işkence yapmışlar ve üzerine yağ bulayarak yakmışlardır. Kin ve öfke dolu Rum çeteleri, üç gün boyunca kadın, çocuk ve bebek demeden vahşice katliam yapmışlardır. Rumlar öfkede o kadar ileri gitmişlerdi ki Türk mezarlığını kazıp, cesetleri ve kemikleri dahi çıkararak yakmışlardır. Şehir, paslı çivilere kadar yağmalanırken çok sayıda Türk kadını ve çocuğu esir alınıp, çete üyeleri tarafından ganimet olarak paylaşılmıştı. Bu arada şehirde bulunan üst düzey idareci aileleri de fidye için rehin alınmıştı³⁹. Tripoliçe'de yaşanan bu büyük vahşeti bir nebze yansıtmaya adına, isyancı liderlerden Theodoros Kolokontoris'in hatıralarında yer verdiği, şehre girdikten sonra hükümet konağına kadar atının ayaklarının cesetler üzerinde giderek hiç toprağa basmadığını söylemesi yeterli olacaktır⁴⁰.

Tripoliçe şehri barbar Rum çete üyeleri tarafından günlerce yağmalanmıştır. Tripoliçe yağmasının en büyük kazananı Kolokotronis olmuştur. Hatta

38 BOA, C. HR, 19/926, Gurre-i Cemaziyelâhir 1237/ 23 Şubat 1822; BOA, HAT, 841/37873, Gurre-i Receb 1237/24 Mart 1822; BOA, HAT, 871/38718-A, 23 Şaban 1238/ 5 Mayıs 1823; BOA, HAT, 877/38829, 23 Safer 1237/ 19 Kasım 1821; BOA, HAT, 877/38833, 23 Safer 1237/ 19 Kasım 1821; Gordon, *age.*, C 1, s. 243-244; Mehmed Esad Efendi, *age.*, s. 680-682; Bass, *age.*, s. 64-66; Linner, *age.*, s. 61-63; Örenç, *age.*, s. 97-116; Menekşe, *agm.*, s. 798-800; Kurşun, *age.*, s. 105-113.

39 BOA, HAT, 842/37873, 1 Receb 1237/ 24 Mart 1822; Ahmedpaşazâde Mir Yusuf, *age.*, vr. 3b-24b; Ahmed Cevdet, *age.*, C XII, s. 24-26; Howarth, *age.*, s. 34-36; Linner, *age.*, s. 62-63; Örenç, *agm.*, s. 12-32; Peker, *agt.*, s. 193-205.

40 Peker, *agt.*, s. 198.

Kolokotronis'e *ganimet avcısı* lakabı takılmıştır⁴¹. Yağmanın boyutunu anlayabilmemiz için ise katliama katılan *Manyalı Petros Movromihalis*'in payına düşen ganimeti 20 katır ve 2 deve ile ancak taşıyabildiğini belirtmemiz yeterli olacaktır⁴². Tripoliçe'de Türk mallarının yağmalanması, ganimet paylaşımından kaynaklanan çekişmeler, köle ve cariye yapılan Türk kadınlara dair tartışmalar sonraki dönemlerde dahi Yunan siyasetinde ve toplumunda gündem olmuştur⁴³.

C. HR. 00019.00926.001

Belge 1: Tripoliçe'nin 5 Ekim 1821'de düşmesi ve şehirde yaşanan katliam hakkında Anabolu tarafından gelen Yusuf Ağa'nın takdim ettiği yazı. (Kaynak: BOA, C. HR, 19/926).

41 Peker, *agt.*, s. 196-197.

42 BOA, HAT, 862 38442, 29 Cemâziyelevvel 1237/ 21 Şubat 1822; Mehmed Esad Efendi, *age.*, s. 155; Ahmed Cevdet, *age.*, C XII, s. 24-26.

43 Bilhassa Tripoliçe'de ve genel olarak Mora'da Rum isyancılar tarafından köle yapılanların yanı sıra cariye veya eş olarak alınan, bir kısmı din değiştirmek zorunda kalan Türk kadınlarının hazin hikâyesi için bkz. Christos Loukos, "1821 Devrimi Sırasındaki Erotik İlişkiler ve Cinsel Pratikler", çev. Aslı Damar-Çakmak, *1821 Yunan Devrimi, Yunan Tarihyazımında Yeni Yaklaşımlar*, haz. Konstantina Andrianopoulou-Anna Vakali, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2002, s. 229-238.

Tripoliçe'deki katliama ve yaşanan vahşete dair tanık olanların kaleminden bazı bilgilere aşağıda yer verilecektir. Fakat öncelikle bu kadar büyük bir vahşetin yaşandığı Tripoliçe şehrinde olanlar hakkında ve genel olarak isyanda Türk varlığının tamamen silindiği Mora Yarımadası'ndaki katliamlara dair dönemin Osmanlı kaynaklarında neden fazla bilgiye rastlanılmadığı sorusunun cevabını aramamız gerekir. Bu sorunun cevabı dönemin Osmanlı tarihçisi *Ahmed Lütfi Efendi* tarafından açıklıkla verilmiştir. 1866'da Vakanüvis olan ve 1825-1879 yılları arasındaki gelişmeleri kaleme alan Lütfi Efendi, Mora İsyanı olaylarını aktarırken, *Sultan II. Mahmud* ve dönemin devlet adamlarının kamuoyundan gelecek tepkileri dindirmek, başta İstanbul olmak üzere imparatorluğun birçok bölgesinde Türklerle birlikte yaşayan Rumlara yönelik şiddet eylemlerini önlemek amacıyla Mora'da katledilen Müslümanlara dair haberleri gizlediklerini ifade etmiştir. Lütfi Efendi, isyanın daha ilk günlerinde Mora'da en az 35 bin Türk'ün katledildiğinin devlet tarafından bilindiğini yazmaktadır. Bu hususları dikkate alan Lütfi Efendi, isyana dair olaylar yazılırken Rumların kayıplarının dile getirilip, Müslümanlardan hiç bahsedilmemesinin ileride vatana ve devlete zarar vereceğini, Rumların haklı gibi algılanacaklarını öngörerek, bu gizleme politikasının yanlışlığına vurgu yapmıştır. Ahmed Lütfi Efendi, hadiselerin tek taraflı değil, her yönüyle ortaya konulmasının önemine değinerek, olayların yaşandığı esnada görmezlikten gelinmiş olsa bile Mora'da isyan boyunca Rumların Müslümanları yok ettiklerini, hamile kadınların karınlarındaki ceninlere varana kadar envayı zulümlerle idam edip ateşe attıklarını, isyancıların böyle nice kadın ve çocuğu yok ettiklerini, sağ kalanların vatanlarından sürüldüklerini, böylece kısa bir süre içinde koca Mora bölgesindeki bütün Türklerin perişan oldukları gerçeğini aslında herkesin bildiğini dile getirmektedir. Lütfi Efendi, daha sonraki dönemlerde devletin isyancı Rumlara karşı gösterdiği şiddetin arkasında Mora'daki Müslümanların çoluk çocuk katletmesinin ve nice zavallı Türk'ün akla gelmeyecek işkencelerle öldürülmesinin olduğuna da yer vermiştir⁴⁴.

Tripoliçe katliamından yıllar sonra *Sultan II. Abdülhamid*, Mora'da Rumların Müslüman ahaliye yönelik zalimce davranışları ile Eterya örgütünün tarihinin yazılmasını istemiştir (1887). Bu amaçla konu hakkında görüşü sorulan Mora muhacirlerinden bir şahıs rapor hazırlamıştır. Raporunu devlete sunan şahıs, sadece yaşanan olayların yazılmasının bu meseleyi anlamakta yeterli olmayacağını, Rumların devlete ve Müslüman halka bu derece

44 *Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, C I, s. 38-39, *Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, C II-III, s. 543.

düşmanlık beslemelerinin ve onları zulüm yapmaya sevk eden sebeplerin de anlaşılması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca gerçeklerin ortaya çıkması için Eterya örgütünün Rumca belgelerden oluşan arşivinin de incelenmesi gerektiğine de vurgu yapmıştır⁴⁵.

Mora'da ve Tripoliçe'de katledilen Türklerin sayısı hakkında kaynaklarda birbirinden farklı rakamlar zikredilmektedir. Bazı Yunanlı ve Avrupalı kaynaklarda ölümler çok az gösterilmekte ve vahşetin boyutları önemsizleştirilmektedir. Kuşkusuz Mora İsyanına dair arşiv belgelerinde ve konuyu ele alan kaynaklarda isyan boyunca ne kadar Türk'ün katledildiğinin kesin bir rakamına ulaşmak mümkün değildir. Bunun sebebi, isyanın başladığı tarihlerde Osmanlı Devleti'nde düzenli nüfus verilerinin bulunmamasıdır. Klasik dönem boyunca bölgede vergi ve askerlik için yapılan yazınlarda belli yaşın üstündeki erkeklerin kaydı tutulmuştu. Bu nedenle 1821 isyanı öncesi ve sonrası için tam ve kesin olarak bir nüfus verisi mukayesesi imkânı bulunmamaktadır. Buna rağmen bölgedeki Türk nüfusuna dair güvenilir bazı rakamlar mevcuttur. Mesela Yunanlı yazar *Emile Y. Kolondy*, 1821 isyanı başladığında Mora'daki Türklerin toplam sayısını 90.800 olarak vermektedir. Yazara göre Eğriboz Adası'nda da 7.163 Türk yaşamaktaydı⁴⁶. O döneme ait Osmanlı Türkçesi bir yazma eserde Mora'daki şehirlerin hane üzerinden nüfus bilgilerine yer verilmiştir. Buna göre isyandan yaklaşık on yıl öncesinde Tripoliçe'de 2000 yerleşik Türk hanesi bulunuyordu⁴⁷. *N. J. Svoronos* tarafından kaleme alınan ve Yunanistan'ın 1821–1838 arasındaki nüfus değişimini gösteren eserde ise 1821 tarihi itibarıyla toplam 938.765 olan nüfusun, 1838'de 752.077'ye kadar düştüğü tespiti yapılmıştır⁴⁸. Kuşkusuz bu on yedi yıl içinde Yunanistan'ın nüfusundaki 200 bine yakın eksilmeye en büyük pay yok edilen Mora Türklerine ait olmalıdır.

Yunanistan'ın 1830'da bağımsızlığını kazanmasından çok kısa süre önce Mora'yı ziyaret ederek misyoner faaliyetlerde bulunan ve gözlemlerini kaleme alan rahip *Rufus Anderson*, nüfusa ve bölgede yaşananlara dair önemli bilgiler aktarmaktadır. Rahip Anderson, güvenilir Yunanlı otoritelere dayandığını ifade ettiği bilgilere göre, isyan öncesinde Mora'da 80 binden fazla Türk'ün yaşadığını, 1829 itibarıyla bunların yok edilmek ve sürülmek suretiyle hiç

45 BOA, Y. PRK. AZJ, 12/3, 28 Zilhicce 1304/17 Eylül 1887.

46 Emile Y. Kolondy, *la population des îles de la grèce*, C I, Aix-en-Provence 1974, s. 191; Örenç, *age.*, s. 97-99.

47 Mehmed Örfi, *Coğrafya-yı Örfi*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, TY, nr. 2045, vr. 17a-26b.

48 N. J. Svoronos, *Yunanistan Nüfusu ve Yunanistan Nüfus Sayımları*, çev. M. Galip, Aydınlık Basımevi, İstanbul 1936, s.14.

birinden eser kalmadığını ifade etmektedir. Anderson, bölgede bizzat kendisinin gördüğü Türklere ait birçok kemik yığınlarının varlığından bahsetmektedir⁴⁹.

Osmanlı belgelerinde Mora'da ve Tripoliçe'deki katliamlar ihmal edilmiş iken, aynı durumla Yunan kaynaklarında da karşılaşırız. Bazı Yunanlı araştırmacılar Tripoliçe'de yaşananları katliam olarak nitelendirse de genel olarak vahşet görmezlikten gelinmektedir. Halbuki Tripoliçe katliamı, Yunan milli marşının sözlerini oluşturduğu için bu ilgisizliği anlamlandırmak da zorlaşmaktadır. Yunanistan'daki ders kitaplarında Tripoliçe'de olanlar hakkında çok kısa bilgiye yer verilmiştir. Yunanlı tarihçiler arasında, öldürülen Türk ve Yahudi sayısının abartılı olduğu görüşü yaygındır. Buna rağmen şehirde yaşananları vahşet olarak kabul eden Yunanlı tarihçiler de bulunmaktadır. Mesela *Yannis Kolatos*, Tripoliçe kuşatması sonrasında Rumların bir katliam yaptıklarını belirtmektedir. Tarihçi *K. Yannis* ise Tripoliçe'de olanları Mora İsyanının en karanlık olayı olarak tarihe geçtiğini ifade etmektedir. Tarihçi *Apostolos E. Vakalopoulos*, Tripoliçe'deki vahşeti şu cümlelerle tarihe mal etmiştir: “*Tüfek, yatağan ve her türlü ölümcül alet, yaşlı, kadın ve hatta küçük çocuklara bile merhamet göstermeden kullanılıyordu. Esirler, yüzyıllar boyunca kendilerine yaptıkları kötülüğün bedelini, Tiranlarına aynı yöntemle ödetiyorlardı*”. Vakalopoulos, yapılan vahşeti kabul etmekle birlikte, Türklerin yüzyıllar boyunca Rumları sindirmek için giriştikleri katliam ve işkencelerin Rumlarda nefret ve intikam duygusuna sebep olduğunu, Rumların içlerinde biriken nefretin onları amansız bir vahşiliğe sevk ettiğini öne sürmüştür. Vakalopoulos bu değerlendirmesi ile katliam suçunu katledilenlere yüklemiş oluyordu⁵⁰.

Tripoliçe'de katledilen Türklerin sayısını 10 bin olarak kabul eden tarihçi *Dimitris Stathakopoulos* da yaşanan vahşete gerekçe üretmiştir. Ona göre, milli bir tehlike karşısında insani duygular bir kenara bırakılmaktaydı ve savaşın kuralları yoktu. Ayrıca Rum askerlerin tek geçim kaynağı olan ganimet ve yağma, 19. yüzyılda gayri ahlaki bir olay olarak görülüyordu. Stathakopoulos, Mora'daki birçok kuşatma esnasında Türklerden silahlarını bırakarak teslim olmalarının istendiğini, Türklerin teslim olmak bir yana aynı çağrıyı Rumlara yaptıklarını, bunun sonucunda da öldürüldüklerini belirtmektedir. Yazar, isyancıların Türklerle ve işbirlikçi Hristiyanlara karşı çok acımasız olduklarını, bunun sebebinin dört asır boyunca kendilerine yaşatılanlar olduğunu ifade etmektedir. Stathakopu-

49 Anderson, *age.*, s. 51-200.

50 Peker, *agt.*, s. 198.

los'a göre Rumların Osmanlı kadın ve çocuklarına uyguladıkları şiddetin nedeni, kendi kadın ve çocuklarına Türklerin yaptıklarının karşılığı olması idi. Stathakopulos, Tripoliçe kuşatması esnasında şehirdeki Yahudilerin tümünün öldürülmesinin sebebi olarak İstanbul'daki Yahudilerin Rumlara karşı tutumlarını ve idam edilen İstanbul Rum Patriğinin cesedine yaptıkları saygısızlığı gerekçe göstermiştir. Yunanistan'ın önemli tarihçilerinden *Spiridon Trikupis*, Tripoliçe şehrinde yaşananları şu cümlelerle nakletmiştir:

“Mora'nın başkentinin fethedildiği gün felaket, yangın, yağma ve kan günüydü. Erkekler, kadınlar ve çocuklar hepsi öldüler. Bazıları öldürüldü, bazıları şehri saran alevlerin içine atıldılar, bazıları ise yanan evlerin kalıntıları ve çatıları altında kaldılar. İntikama susamışlık, doğanın sesini bastırıyordu. Yollarda, meydanlarda, her yerde bıçaklama ve ateş sesi, yangın nedeniyle çöken evlerin uğultusu, öfke çığlıkları ve ağtırlar duyuluyordu. Yerler cesetlerle doldu ve orada dolaşan yaya ve süvariler sadece ölmüş veya ölmek üzere olanların üzerine basıyorlardı. Sanki Rumlara dört yüz yıllık haksızlığın intikamını bir günde almak istiyorlardı”.

Tripoliçe'de yaşanan vahşete dair en çarpıcı tespiti tarihçi *Dimitris Lithoksu* yapmıştır. Lithoksu dönemi yazarken, Tripoliçe kelimesinin *soykırım* ile eş anlamlı olarak kabul edilebileceğini açıkça ifade etmiştir⁵¹.

Yunan milli şairi *Dionisios Solomos*'un Tripoliçe'de yaşananlara da yer verdiği şiiri Yunanistan'ın milli marşı olmuştur. Solomos'un dizeleri, şehirdeki katliamı ve vahşeti, edebiyatın etkileyici kelimeleri eşliğinde öğrenmemize yardımcı olmaktadır. Şiirde Tripoliçe katliamında yaşananlar, şairin aşağıdaki mısralarında ölümsüzleştirilmiştir⁵²:

51 Peker, *agt.*, s. 198-199.

52 Batan-Kayapınar, *agm.*, s. 174-183.

İşte karşında duruyor suru,
Sefil Tripoliçe'nin,
Şimdi korkunun yıldırımını,
Ona fırlatmanın zamanı.

İniyoruz aşağıya ve savaşın,
Parıltısı ateş alıyor,
Silahlar patlıyor, parıldıyor
Parlıyor, kılıç kesiyor.

Neden muharebe yavaşladı bir an?
Neden az kan?
Düşmanın kaçışını ve kaleye,
Tırmanışını görüyorum.

Silahların kof sesini duyuyorum,
Kılıçların şakırtısını duyuyorum,
Tahta sesi duyuyorum, baltaları duyuyorum,
Diş gıcirtılarını duyuyorum.

Ah ne geceydi o!
İnsanın aklının bile dehşete düştüğü,
Fakat uyku değildi söz konusu olan,
Sadece acı ölümdü.

Bak ümitsiz eller,
Nasıl biçiyor yaşamları,
Düşüyor yere kopmuş,
Eller, ayaklar, başlar.

Hiç dikkat ettiği yok,
Kimsenin, hayır katliamda,
Her zaman önde gidiyorlar. Ah yeter,
Daha ne zamana kadar öldürmeler.

Kan dere gibi oldu,
Ve vadiye akıyor,
Ve masum ot çiy yerine,
Kan içiyor.

Türk ve Yunan kaynaklarında yeterince yer verilmeyen Tripoliçe katliamı hakkındaki bütün gerçekleri, olaylara bizzat şahitlik yapmış kişilerin hatıralarından ve isyan dönemini ele alan bazı Batılı bilimsel eserlerden öğrenebilmekteyiz. Tripoliçe'de yaşanan vahşeti ilk ağızdan anlayabileceğimiz en önemli kaynaklardan biri, gönüllü olarak Mora'ya giden Fransız süvari subayı *Maruice Persat*'ın 1910 yılında yayınlanan anılarıdır. Şehrin kuşatılmasını ve Rumların eline geçmesinden sonraki olayları bütün ayrıntısıyla anlatan Persat'ın verdiği en önemli bilgi Tripoliçe'de katledilen Türk ve Yahudi sayısının 40 bin olduğudur⁵³.

53 Persat, *age.*, s. 82.

Fransız Persat anılarında, kuşatma esnasında Tripoliçe'de bulunduğunu, ancak bir süre için ayrıldığını ve şehrin düşmesinden 8 gün sonrası tekrar gelecekle olaylara şahit olanlardan katliam hakkında bilgi edindiğini yazmaktadır. Persat, Tripoliçe'den önce Korint, Anabolu, Patras, Modon, Koron ve Navarin'de Rumların katliamlar yaptığını ve canlarını kurtarmaya çalışan insanların Tripoliçe'ye sığındığını da doğrulamaktadır. Şehrin surları ve savunma tertibatı hakkında bilgi veren Persat, zor şartlarda aylarca direnen halkın, açlık nedeniyle teslim olmayı kabul ederek zalim Rum liderlerin insafına güvenmek suretiyle büyük talihsizlik yaşadıklarını ifade etmektedir. Rum başıboş çetelerinin lideri olarak tanımladığı Kolokotronis hakkında da bilgi veren Persat, bölgede *yaşam ve ölüm kararlarının* onun tarafından verildiğini belirtmektedir.

Tripoliçe'nin düşmesinden sonra gördüklerini anlatan Persat, şehrin kısmen yıkıldığını, sokakların her yaştan ve cinsiyetten insan cesetleri ile dolu olduğunu ifade etmektedir. Persat, böyle bir dehşet ortamında kalamadığı için Dimitris İpsilantis'in yaveri İskoçyalı *Albay Thomas Gordon*'un verdiği bir çadırı alıp uzakta kamp kurduğunu anlatmaktadır. Persat, şehirde yaşanan bütün vahşeti Gordon'un sadık askeri olan Ermeni asıllı *John*'dan dinlemişti. Şehre giren ve çocuk ve kadınlar dâhil katliam yapan Rum çete liderlerinin aldıkları ganimetleri aktaran Persat, isyancıların kadın önderlerinden vahşi lakaplı *Laskarina Bouboulina*'nın yerleştiği bir evin avlusunda her cinsiyetten 200 ila 300 Türk'ün kesilmiş kafasını gördüğünü, muhtemelen bu katliamı onun yaptığını düşündüğünü yazmaktadır. Persat, şehri yağmalayarak zengin olan Rumların atlara ve katırlara yükledikleri her türlü ganimetlerle köylerine dönmeye başladıklarını ifade etmektedir⁵⁴.

Rum isyanının önderlerinden ve daha sonraki yıllarda Yunan siyasetinin önemli figürlerinden biri olan Theodoros Kolokotronis'in anılarında da önemli ayrıntılar bulunmaktadır. Tripoliçe kuşatmasını organize eden Kolokotronis'in hatıraları 1846 yılında Rumca basılmıştı. Hatırat 1892'de İngilizceye çevrilerek, biyografisi ile birlikte yayınlanmıştır. İsyân boyunca birçok katliama imza atan Kleftlerin lideri olan Kolokotronis, Mora İsyânının başlamasından önceki durumunu ve isyanın patlak vermesi ardından askeri faaliyetlerini, Türklerle yaptığı savaşları ve katlettikleri Türkleri, isyancı çeteler arasındaki iç çekişmeleri, Avrupalıların bölgedeki etkisini ve Rumlar ile Rum savaşçılar hakkındaki görüşlerini dile getirmiştir. Kolokotronis,

54 Persat, *age.*, s. 83-93.

Tripoliçe'ye, şehir düştükten üç gün sonra gelmişti. Şehre atıyla giren Kolokotronis, kuşatma öncesi yaşananları, Mora'da katliamlardan kaçan Türklerin Tripoliçe'ye sığınmalarını, bunlara yol boyunca yapılan saldırıları günbegün anlatmıştır. Tripoliçe'nin 15 Ağustos 1821 tarihi itibarıyla tamamen kuşatıldığı bilgisini veren Kolokotronis, şehrin dışarıdan yardım alma imkanının kalmadığını da belirtmektedir.

Kolokotronis, şehirdeki katliama dair çarpıcı ayrıntılara değinmiştir. Kolokotronis, Tripoliçe'nin 5 Ekim 1821'de düşmesinden sonra *Cuma'dan Pazar'a kadar* yapılan katliamlarda kadın ve çocuklar dahil 32 bin kişinin öldürüldüğünün rapor edildiğini açıklıkla yazmaktadır. Katliama katılan bir Rum'un 100 Türk'ü öldürmekle övündüğünü anlatan Kolokotronis, şehirdeki bir kısım halkın esir alındığını doğrulamaktadır. Kolokotronis, katliamın üçüncü günü geldiği Tripoliçe'ye girişini anlatırken "*Şehir surlarından hükümet sarayına kadar, atımın ayağı yere değmeden cesetler üzerinde gittim*" sözlerini kullanmaktadır. Şehre girdikten sonra bir çınar ağacında çok sayıda idam edilmiş kişi gördüğünü aktaran Kolokotronis, bunların Türkler olduklarını öğrendiğini kaydetmektedir⁵⁵.

Tripoliçe katliamı hakkında önemli bilgiler veren bir diğer eser, isyanın lideri Dimitris İpsilantis'nin yaveri olan ve Mora'daki Avrupalı gönüllüleri organize eden Albay Thomas Gordon'a aittir. İskoçyalı Gordon, bizzat katıldığı ve birçok mezalime şahit olduğu Rum isyanına dair gözlemlerine yer verdiği ve 1832'de basılan iki ciltlik kitabında, Tripoliçe'de yaşanan vahşete değinmiştir. Gordon, şehrin kuşatılması sürecini, yaşanan çatışmaları, Arnavut askerlerin komutanı Elmas Beyin tavrını, şehrin ele geçirilmesi sonrasındaki Türk ve Yahudi katliamı ile yapılan yağmayı doğrulamaktadır. Gordon, kin ve öfkeden deliye dönmüş haldeki Rum çetelerin hangi cinsiyette ve hangi yaşta olurlarsa olsun şehirdeki herkesi katlettiklerini, evlerin ve sokakların kan gölüne döndüğünü, sokakların ceset yığınları nedeniyle kapandığını nakletmektedir. Gordon, şehirdeki Osmanlı hükümet konağında bulunan seçkin kimselerin rehin alındıklarını, Kolokotronis ve diğer liderlerin katliam başladıktan sonra at sırtında şehre gelerek düzeni sağlamak için beyhude çabaladıklarını dile getirmektedir. Acımasızlıkta sınır tanımayan ve kötülük yapmak için insanüstü gayret sarf eden Rum barbarların Müslümanlardan intikam almak duygusuyla hareket ettiklerini ifade eden Gordon, yakılan konak ve evler-

55 *Kolokotronis The Klepht and The Warrior: Sixty Years of Peril and Daring an Autobiography*, haz. Mrs. Edmonds, Londra 1892, s. 135-156, 157-161.

den çıkan ateşin geceyi aydınlattığını, şehrin her köşesinin yeni kurbanlar bulunmak için arandığını ve yağmalandığını anlatmaktadır. Gordon, Rum isyancıların Yahudilere karşı kelimelerle anlatılamayacak derecede fanatikçe bir nefret duygusu beslediklerini ve hatta bunlara Türklerden bile fazla işkence yaparak hepsini öldürdüklerini yazmaktadır. Gordon, Tripoliçe'de üç gün boyunca korkunç bir tablo oluştuğunu özellikle vurgulamaktadır. Yazarı ayrıca Kolokotronis ve Manya Beyi'nin ganimetleri paylaştıklarını, birçok Türk kadınının isyancılar tarafından köle ve cariye yapıldığını ifade etmiştir⁵⁶.

1821 Mora İsyanının başından itibaren bölgede bulunan ve gözlemleri yapan bir başka Avrupalı gönüllü *William Henry Humphreys*'dir. Humphreys'in bölgeden gönderdiği mektuplar, *Sture Linner* tarafından 1967'de yayınlanmıştır. Aynı zamanda bir Filhelen aktivisti olan ve Albay Thomas Gordon'un himayesinde bulunan Humphreys mektuplarında, Tripoliçe kuşatması ile yaşanan katliama dair önemli bilgiler vermiştir. Humphreys, o tarihte Mora'da olduğu halde Tripoliçe kuşatmasına katılmadığını, ancak şehre giren ve olaylara bizzat tanık olanlardan yaşananlara dair dinlediklerini kaleme aldığını ifade etmektedir. Humphreys, yüksek surlarla çevrili Tripoliçe'nin isyancılar tarafından kuşatılmasından sonra aylarca şehre hiçbir desteğin gelmediğini ve bu sürede şehrin isyancılar tarafından bombalandığını yazmaktadır. Humphreys, Tripoliçe şehir nüfusunun 10 bini kadın ve çocuk olmak üzere toplam 20 bin kişi olduğunu öğrendiğini ifade etmektedir. Buna rağmen Thomas Gordon'un bu rakamı 34 bin olarak verdiğini kaydetmiştir. Humphreys, daha kuşatma esnasında, çoğunluğu açlıktan olmak üzere 5 bin kişinin öldüğü bilgisini vermektedir. Şehir surlarında yaşanan çatışmaları ayrıntılı olarak yazan Humphreys, yapılan teslim anlaşmasını ve Arnavut askerlerin tavrını aktarmıştır. Ayrıca kuşatma başladıktan sonra Türklerin şehirde kendileri ile birlikte bulunan Rumların ayrılmasına izin verdikleri bilgisini de kaydetmiştir.

Humphreys, Tripoliçe'nin 5 Ekim 1821'de düşmesi sonrası yaşananları katliam olarak tanımlamakta ve genel olarak şu bilgileri vermektedir: "Kadın ve çocuklar dahil katliamda 10 bin Türk öldürülmüştür; Şehre giren barbarlar geç saatlere kadar bütün evleri dolaşarak yaş ve cinsiyet ayırmadan katliam yapmışlardır; Şehirde ateş, kurşunlar, acı çığlıklar ve terörden oluşan korkunç anlar yaşanmıştır; Tripoliçe'den sabahlara kadar çığlık sesleri yükselmiştir; İsyancı çeteler evleri ve savunmasız kurbanları diri diri yakmışlardır; Rum isyancılar şehirdeki pencere ve kapılarda bir tane kilit bile kalmayacak biçimde yağmalamışlardır; en fazla ganimeti Kolokotronis almıştır⁵⁷."

56 Gordon, *age.*, C 1, s. 242-247.

57 Linner, *age.*, s. 26-60.

Humphreys, yaklaşık 2 bin kadın ve çocuğun şehir dışında bir kampa sığındığını, barbar Rum isyancıların yağmanın üçüncü gününde şehirde yeterince katliam yapamadıklarını düşünüp, bu kampa giderek vahşice kan döktüklerini yazmaktadır. İsyancılar ilk önce kamptaki bu kurbanları soyup bir çukurda vurmaya düşünmüşler, ancak kana susamış oldukları için zaman kaybına tahammül edemeyip hemen masumların etrafını sararak kadınları, çocukları ve annelerin kucağındaki bebekleri bile katletmişlerdi. Humphreys, bu katliam sırasında küçük Türk çocuklarının canlarını teslim ettikleri ana kadar meta-netlerini koruduklarını, katillerinden korkmadıklarını ve infial gösterdiklerini yazmaktadır.

Humphreys, şehirde olaylara şahit olan bazı Avrupalıların ve bölgedeki yerleşik Rumların yaşanan vahşete tepki gösterdiklerini, buna karşın Rum çetelerin cevap olarak, Türklerin cezalarını çekme zamanının geldiğini, Türkler için en uygun celladın kendilerinin olduğunu söylediklerini ve Türklerin kendilerine yaptıklarından fazla bir şey yapmadıkları gibi bahaneler uydurduklarını ifade etmektedir. Rumların bu cinayetleri işlerken hiç suçluluk emaresi göstermediklerini, Türkleri baskıcı olarak gördüklerini ifade eden Humphreys, Rumların Türkleri şeytanlaştırarak, gösterdikleri öfkeye, vahşete ve zalimliğe gerekçe ürettiklerini belirtmektedir. Öğrendikleri karşısında hayal kırıklığı yaşayan Humphreys, Rumların güç ellerine geçince en az Türkler kadar barbar olabileceklerini gösterdiklerini, kurbanlarına uyguladıkları korkunç işkencelerden aldıkları zevk ve neşe, onların ellerine fırsat geçince ne kadar vahşi olabileceklerini ispat ettiğini ifade etmektedir. Humphreys, Rumların şehirdeki Yahudilerden en az Türkler kadar nefret ettiklerini, Yahudilerin Türklerle aynı vahşi kaderi paylaştıklarını, işkence ile öldürülen Yahudilerin kol ve bacaklarının kesildiğini ve bunların yavaşça ve yanarak ölmeleri için altlarında ateş yakıldığını, Yahudi kadınların kafalarının kesilip yerine köpek başı konulduğunu ve Yahudi mallarının yağmalandığını yazmaktadır.

Humphreys, katliam bittikten sonra şehrin sokakları ve yıkıntıları arasındaki çok sayıda cesedin kaldığını, yayılan kokunun giderilmesi ve hastalık riskinin oluşmaması amacıyla şehrin temizlenmesine karar verildiğini, İpsilantis'in bu temizlik işi için elinde esir bulunan 300 Türk'ü görevlendirdiğini yazmaktadır. Humphreys, İpsilantis'in elindeki bu 300 Türk tutsağın erzak sıkıntısı nedeniyle açlıktan ölmek üzere olduklarına da kaydetmektedir. Humphreys son olarak, bütün bu yaşananların barbarlığı ve bireysel ahlaksızlığı en üst seviyeye taşıyan isyancı Rumların özgür olmayı hak etmediklerini gösterdiğini ve modern Yunanlıların şerefini lekelediklerini ifade etmektedir⁵⁸.

58 Linner, *age.*, s. 60-66.

Yukarıda da değinildiği üzere 1829'da Mora'ya gelen rahip Rufus Anderson da Tripoliçe katliamına dair bilgi vermiştir. Yazar, haklı sebeplere dayandırdığı Mora İsyanının bu katliamla lekelendiğini ve gölgelendiğini yazmaktadır. Anderson, katliamdan önce Tripoliçe'deki 4500 haneden yarısının Türklerle ait olduğunu, isyan haberi duyulunca kısa sürede Mora'nın her yerinden kendini güvende hissetmeyen Türk ve Yahudilerin buraya akın ettiklerini, böylece şehrin dolup taşıdığını doğrulamaktadır. Rumların dört asır boyunca Türklerin boyunduruğunda köle olarak yaşadığını sıklıkla vurgulayan Anderson, bu köle psikolojisi ile hareket eden kin dolu isyancıların Tripoliçe'yi ele geçişi sonrasında yapmış oldukları katliamların Avrupa'da örtbas edilmesini ise eleştirmiştir⁵⁹.

Amerika'da *Princeton Üniversitesi* profesörlerinden olan *Gary J. Bass*, Yunan isyanına dair kaleme aldığı eserinde, Tripoliçe katliamına değinmiştir. Bass'ın vurguladığı en önemli konulardan biri, Tripoliçe'de yaşanan katliamın o tarihlerde Avrupa'da sağlıklı kaynaklardan öğrenilemediği hususudur. Yazar, bunun sebebinin bu büyük vahşete ortak olan ve itibarları sonsuza kadar zedelenecek olan bazı Avrupalı gönüllülerin, verdikleri yanlış bilgiler ile vahşetin üstünü örtmeleri olduğu tespitini yapmaktadır. Yazar, bu konuda İskoçyalı Thomas Gordon'a işaret etmiştir. Bass'a göre Gordon, Filhelen Avrupalıları bu katliam utancından korumak için uzun süre sessiz kalmıştı. Prof. Bass, isyana destek için Mora'ya giden Yunan dostu İngilizlerin gözlemlerine de yer vermiştir. İngiliz gönüllüler, Rumların barbarlık ve zalimlikte Türkleri geçtiklerini görmüş, Yunan davasına destek için Rumların ahlaklı ve dindar olduklarını kanıtlamaları gerekirken, onların çok daha ağır zalimlikler yapabileceklerini gösterdikleri gerçeği ile yüzleşmişlerdi. Avrupalı gönüllüler, Rumlara Türk esirlere insancıl davranmasını öğütlemişler ise de onlar Benefşe, Navarin ve Arkadya'da ele geçirdikleri Türkleri katletmişler ve köle olarak satmışlardı.

Prof. Bass, Rumların yaptıkları zalimlikler hakkında güvenilir kaynak olmadığı için Filhelenlerin olayları rahatlıkla manipüle ettiklerini ve gerçeklerin üstünü örttüklerini kaydetmektedir. Bass, isyan boyunca bilinen en büyük Yunan zalimliklerinden birinin Tripoliçe katliamı ile yaşandığını ifade etmektedir. Yazar, Tripoliçe'de yaşananların Gordon tarafından bilindiğini, buna rağmen Gordon'un Tripoliçe'ye dair İngiliz Hükümetine sunduğu raporda her şeyi açıkça yazmadığını, bunun sebebinin Avrupalı Filhelenleri korumak ol-

59 Anderson, *age.*, s. 51-74, 80, 91, 101-137, 200.

duğunu ifade etmektedir. Bass, Rum çetelerden tiksinerik Mora'dan ayrılan Gordon'un yıllar sonra bu sessizliğini telafi etmek için bir kitap yazıp, bazı gerçeklerin ortaya çıkmasını sağladığını belirtmiştir. Bass, Rumların Türklerden gördükleri baskı nedeniyle bu vahşeti yaptıklarına yönelik öne sürülen mazeretlere de kitabında yer vermiştir. Yazar, Tripoliçe katliamına dair kendi görüşünü aktarırken, hiçbir baskının bu tarz bir vahşeti haklı çıkarmayacağını belirtmiştir. Prof. Bass son olarak, her ne kadar devrimlerin uzaktan izlendiğinde parlak ve göz kamaştırıcı görünseler de yakından bakıldığında karanlık taraflarının olduğunun anlaşılacağı görüşünü ifade etmiştir⁶⁰.

Mora'daki katliamlara dikkat çeken Kıbrıslı Türk tarihçi *Salâhi R. Sonyel*, Tripoliçe vahşetine dair çalışmalar yapmıştır. Yazar, bilhassa Kolokotronis'in faaliyetlerine dikkat çekmiştir. Sonyel, Tripoliçe katliamı sırasında şehirde bulunanların ve Albay Thomas Gordon'un anılarından yararlanmışır. Sonyel, Avrupalı subayların tüyler ürpertici sahnelerle şahit olduklarını ve olayları bütün çirkinlikleriyle kaleme aldıklarını ifade etmektedir. Sonyel'in tespitine göre, Thomas Gordon İngiliz Hükümeti'ne yazdığı raporlarda yaşadığı hayal kırıklığını gizlemiyordu. Bu vahşet sahnelerine dayanamayan ve bir Alman genç doktor olan *Wilhelm Boldemann* zehir içerek intihar etmişti⁶¹.

Osmanlı tarihi uzmanı Romanyalı tarihçi *Nicolae Jorga*, Rumların Tripoliçe'yi 5 Ekim 1821'de ele geçirip yaptıkları katliamı ve paslı çivilere kadar yağmalamalarını aşağıdaki şu cümlelerle nakletmiştir:

“Tamamen çileden çıkmış Rumlar, üç gün boyunca en vahşi Anadolulardan bile daha vahşi bir biçimde ortalığı kana ve ateşe buladılar. Kadınların ve çocukların hayatlarını bile sadece fidye alabilecekleri durumlarda esirgediler. Liderlerinden biri, Tripoliçe ve çevresinde öldürülenlerin sayısını 32 bin civarında tahmin ediyordu. Bu inanılmaz sayı, Türklerin Osmanlı İmparatorluğu'nun tamamında canını aldıkları Hristiyanların çok çok üstünde bir sayı idi. Sadece Manya Prensi (Beyi) tek başına ganimetteki payını 20 katır ve 2 deveye yükledi. Paslı çivilere kadar yağma ve talan edildi ve Tripoliçe'den sadece içinde du-manlar çıkan bir harabe kaldı”⁶².

Amerikalı tarihçi *Justin McCarthy*, Türklere yapılan katliamları ele aldığı eserinde, 1821 isyanının başlamasından iki ay sonra Mora'daki Türklerin

60 Bass, *age.*, s. 64-66.

61 Sonyel, *agm.*, s. 107-120; Peker, *agt.*, s. 202-203.

62 Jorga, *age.*, s. 230.

çoğunun kıyımından geçirildiğini, kadın ve çocukların dahi hiç acımadan ve sonradan pişmanlık duyulmadan öldürüldüğünü yazmaktadır. Rumların bu yaptıklarından gurur duyduklarına işaret eden yazar, o kadar ki bağımsızlık sonrası yaşlı Yunanlıların bölgeye gelen gezginlere harabe taş yığınlarını gösterip, “*işte burada Ali Ağa'nın pyrgosu (kulesi) vardı, burada hem onu, hem eşlerini ve hizmetkârlarını öldürdük*” diye anlattıklarını, sonra da el koydukları Ali Ağa'nın tarlalarını sürmek için yollarına devam ettiklerini aktarmaktadır.

McCarthy, isyanın başlamasıyla Güney Yunanistan'daki Türklerin üzerine genel bir saldırı başlatıldığını, bu saldırılarda Rum çetelerin ve köylülerin düpedüz buldukları her Türk'ü öldürdükleri ifade etmektedir. Ayrıca, Müslümanlardan bazılarının isyancıların kendilerini öldürmeyeceği sözüne kanaarak teslim olduklarında, sözler tutulmayıp bu Türklerin acımasızca kıyımından geçirildiğini kaydetmektedir. McCarthy, Mora'daki yağma ve katliamlarla Yunanistan'daki Türklerin yok edilmesinin, savaş zamanının olağan telefati olmadığını, Türklerin, kadınlar ve çocuklar da dâhil hepsinin Rum çeteciler tarafından alınıp götürülmek suretiyle katledildiğini, tek istisnanın az sayıda kadınla çocuğun köleleştirilmesi olduğunu belirtmiştir. Yazar, isyancıların bazen, ayaklanmanın coşkunu içinde ve eski efendilerini şimdi alt ettiklerini görmeyen mutluluğu ile hemen öldürdüğünü, ama çoğu kez işlenen cinayetlerin önceden tasarlandığını ve soğukkanlılıkla işlendiğini, kasabalardaki Türk halkın tümünün toplanıp, uygun bir yere yürütülüp orada kıyımından geçirildiğini yazmıştır. McCarthy kitabında, Tripoliçe katliamına dair şu çarpıcı bilgiye yer vermiştir:

“Üç gün boyunca zavallı Türk yerleşimciler, bir vahşiler guruhunun şehvetine ve zulmüne teslim edildiler. Ne cinsiyet ve ne de yaş yönünden bir esirgeme yapıldı. Kadınlarla çocuklar dahi öldürülmeden önce işkenceden geçirildiler. Kıyım öylesine büyük ölçekteydi ki çetecilerin komutanı Kolokotronis'in kendisi bile, kasabaya girdiğimde yukarı hisar kapısından başlayarak atımın ayağı hiç yere değmedi demektir. Kolokotronis'in ilerlediği zafer kutlama töreni yolu cesetlerden bir örtüyle döşenmişti”⁶³.

Yunanistan tarihine dair bir eser kaleme alan *David Howarth*, 1821 Mora İsyanına ve Tripoliçe'de yaşanan vahşete dair önemli bilgilere yer vermiştir. Yazar, Tripoliçe'de yaşanan can pazarını, katliamları ve yağmayı şu cümlelerle tarihe mal etmiştir:

63 McCarthy, *age.*, s. 9-10.

“İki gün içinde on binlerce Türkün yaşadığı şehirde tek canlı kalmamıştı. Bunların çoğu kafası, kolları ve bacakları kesilerek öldürülmüşlerdi. Bu katliamdan sonra binlerce Rum, kendi ölçülerinde birer varlıklı kişi olarak soygundan elde ettikleri ganimetleri saklamak için köylerine dönmüşlerdi. Esirlerin değeri o kadar düşmüştü ki artık kimse onları elinde bulundurmamak istemiyordu. Ölülere kimse gömmediği için Tripoliçe şehrinde dayanılmaz pis bir koku her yanı sarmış, içme suları zehirlenmiş, kolera salgını baş göstermişti. Gerçekte herkesin bildiği, gördüğü ve inandığını bir Yunanlı kabul etmeyip, böyle bir şeyin hiçbir zaman olmadığını iddia edebilir. Ama hepsi, milli kahraman olarak tanıtılan eşkıya ve korsanların gerçekte, uyuz, pis, doymak bilmez hırsızlar olduklarını tecrübe ile bilirler. Lord Byron’un dediği gibi “Yunanlılar gerçeği kavrama yeteneğinden yoksundurlar. Her Yunanlı, Yunanlılar hakkında abartılmış düşüncelere sahiptir”. Benim gibi açık düşünen her gezgin, onlara hayranlık duymaktan kendini alamaz. Bu belki de duyarlılığın sonucudur. Onların yumuşak başlılıkları karşısında kendimi Yunanlılara karşı borçlu hissettim. 150 yıl önce atalarını birden canavarlaştıran nedeni düşündüm. Bunun genel açıklaması yüzyıllar boyu Türklerin baskısı altında yaşamamanın onlarda Türklere karşı uyandırdığı nefret idi. Bundan dolayı öç almışlardı. 1821 ihtilali döneminde, Yunanistan’da yaşayan yabancıların sayısı, parmakla sayılacak kadar azdı. Bu yüzden Avrupa ülkeleri Yunanistan’da neler olup bittiğini bilmiyordu. Yunanistan dışına gönderilen raporlar savaşa katılmamış, Atina’da yaşayan aydın romantikler tarafından hazırlandığı için, Yunanlıların ideallerine uygun ölçülerde kaleme alınıyordu”⁶⁴.

Tripoliçe’de yaşanan vahşeti bütün ayrıntısıyla ve objektif olarak aktaran yazarlardan bir diğeri İngiliz tarihçi *William St. Clair*’dir. Clair, Yunan bağımsızlığına dair kaleme aldığı ve 1972’de basılan kitabını yazarken, Thomas Gordon’un eserinde yer vermediği, ancak onun evrakı içerisinde bulunan belgelerden de yararlanmıştı. Clair, isyanın gelişimini, isyancılara Avrupa desteğini, tarafların askeri potansiyellerini, öne çıkan kişileri ve en önemlisi Mora’nın tamamında ve Tripoliçe’de Türklere yönelik katliamları bütün çıplaklığı ile aktarmıştır. Clair’a göre Mora’da isyanın ilk birkaç haftası içinde kadın ve çocuklar da dâhil 20 binden fazla Türk, komşuları Rumlar tarafından katledilmişti. Yazar, bu katliamı yapanların tereddüt etmediklerini, vicdan azabı çekmediklerini, hiç pişmanlık duymadıklarını ve masum insanları kas-

64 Howarth, *age.*, s. 27-32, 52-56.

ten öldürdüklerini yazmaktadır. Clair, isyana hazırlıklı olmayan, savunmasız halde dağınık çiftliklerde veya küçük topluluklar halinde şehirlerde yaşayan Türk ailelerinin, evlerinin içinde yakıldıklarını ve ölüme terk edildiklerini aktarmaktadır. Katliamlar yaygınlaşınca Türklerin evlerini terk ederek güvenli bölgelere göçe başladıklarını belirten Clair, bu savunmasız mültecilerin yol boyunca da Rum çetelerin saldırılarına uğradıklarını ifade etmekteydi. Clair'in bölgede yaşananlar için sarf ettiği, "*Mora'daki soykırım hareketi, ancak hiçbir Türk kalmayınca bitti*" tespiti dikkate değerdir⁶⁵.

Clair, Tripoliçe'de yaşanan vahşeti de bütün yönleri ile aktarmaktadır. Yazar, Mora Yarımadası'nın ortasında yer alan ve Güney Yunanistan'ın en büyük şehri olan Tripoliçe'de isyan başladığında yaklaşık 35 bin Türk ve Arnavut nüfusun mevcut olduğu bilgisini vermektedir. Clair'e göre bu nüfusun bir kısmı sonradan buraya sığınanlardan oluşuyordu. Tripoliçe şehrinin Mora'nın yönetim merkezi olması nedeniyle para ve silah bakımından zengin olduğunu belirten Clair, bazı varlıklı Türk ve Yahudi ailelerin burada yaşadığının bilindiğini, isyancı liderlerin Tripoliçe'yi ele geçirmedeki en önemli amaçlarının bu zenginlikleri yağmalamak olduğunu belirtmekteydi. Özellikle kurulan geçici Rum hükümetinin lideri İpsilantis'in Tripoliçe'den elde edecek muazzam servete çok ihtiyaç duyduğunu, başta Kolokontoris olmak üzere isyancı liderlerin ganimet paylaşımı ümidi taşıdıklarını aktarmaktadır. Clair, Tripoliçe kuşatmasına katılan Avrupalılar hakkında da bilgi vermektedir. Avrupa'dan isyana destek için Mora'ya gelmiş olanlardan, bilhassa topçu askerlerinin Tripoliçe'ye çağrıldığı bilgisini aktarmaktadır. Clair, şehrin uzun bir kuşatmadan sonra 5 Ekim 1821'de isyancıların eline geçmesiyle yaşanan vahşet sahnelerini, aşağıdaki şu cümlelerle ifade etmiştir:

"Rumlar 5 Ekimde şehre girdiler. Şehir iki gün boyunca çetelere teslim edildi. On binden fazla Türk idam edildi. Olanlara şahitlik eden Avrupalı subaylar dehşet sahnelerini anlatmışlardır. Şehirde esir alınanlar arasında paralarını sakladıkları düşünülenlere işkence yapılmıştı. Bunların kolları ve bacakları kesilmiş, ateş üzerinde yavaş yavaş işkenceye tabi tutulmuşlardır. Hamile Türk kadınlarının karınları yarılmış, başları koparılmış ve köpeklerin kafaları bacaklarının arasına sıkıştırılmıştı. Kolokontoris şehre girip müdahale edene kadar, Cuma'dan Pazar gününe kadar gökyüzünde çığlık ve kahkaha sesleri birbirine karışmıştı. Bir Rum, bizzat kendisinin

65 Clair, *age.*, s. 1-2, 43-50. Clair eserinde, Mora'daki "soykırım" gerçeğini şu cümlelerle ifade etmiştir: "The orgy of genocide exhausted itself in the Peloponnese only when there were no more Turks": Clair, *age.*, s. 12.

90 kişiyi öldürmesiyle övünmekteydi. Şehirdeki Yahudi cemaati de sistematik işkence görmüştü. Çoğu kadın ve çocuk yaklaşık 2000 esir çıplak bir şekilde kasabanın dışındaki bir vadiye götürülmüş ve orada öldürülmüştür. Etrafta oluşan kemik yığınları yıllar sonra bile görülecektir. Katliamdan haftalar geçmesine rağmen şehirdeki harabeler arasında çaresizce koşuşturan, açlıktan kırılmış Türk çocukları, coşkulu Rumlar tarafından kesiliyor veya vurulup öldürülüyordu. Cesetler, öldürüldükleri yerde bırakılmıştı. Çok geçmeden şehirde dayanılmaz bir ceset kokusu oluştu ve leş yiyici kuş sürüleri şehre doluştu. Vahşi köpekler yanan yıkıntılar arasında dolaşiyor, çürüyen insan cesetleriyle besleniyorlardı. Su kuyuları, içlerine atılan cesetler nedeniyle zehirlenmişti. Kısa süre sonra şehirde kolera baş göstermişti. Binlerce Rum buradaki yağmalama ile zenginleştiler. Bazıları yanlarına köle olarak aldıkları birkaç Türk kadını ile köyelerine gidip emekli oldular. Tripoliçe'de kana bulanmış giysi yığınları, silah, mobilya ve değeri olan her şey satışı sunulmuştu. Şehirde köle olarak satılanların fiyatları o kadar düşmüştü ki en genç kadınlar dışında kalanların hepsi öldürülmüştü. Elde edilen gelirler isyancı önderler (kaptanlar) arasında paylaşıldı. Ancak ganimetten en büyük payı Kolokotronis aldı. Kolokotronis, kendisi için özenle ayırdığı ganimeti, Türk valinin konağındaki mücevher, para ve silahları 52 at ile taşıdı. Kolokotronis son derece zengin oldu ve parasını Yedi Adalar'daki bir bankaya gönderdi⁶⁶.

Clair, Tripoliçe'deki vahşete şahit olan Avrupalı gönüllüden bir kısmında isyancılara karşı oluşan tepkiye de yer vermiştir. Yazar, Rum isyancıların özgürlük savaşçısı değil, birer yağmacı olduklarını gören ve Avrupa'da nice kanlı mücadelelere katılmış olmalarına rağmen şahit oldukları vahşet karşısında tahammüllerinin sınırlarını aşan bazı gönüllülerin, ülkelerine dönebilmek için silah, üniforma ve madalyalarını satmak zorunda kaldıkları bilgisini aktarmıştır. Clair, bu Avrupalılardan bazılarının Yunanistan'daki tek askeri deneyimlerinin, birkaç masum Türk'ü genel katliamdan kurtarmaya uğraşmak, aç buldukları Türk kadın ve çocukları korumaya çalışmak gibi insani değerler uğruna Rumlarla yaptıkları mücadele olduğunu belirtmektedir. Avrupalı gönüllülerin, yaptıkları vahşetlerle ve haydutlukla övünen Rum isyancılarla uyum sağlamadıklarını belirten Clair, Avrupalıların kısa süre sonra, vücudundaki bitlerin sayısı ile övünen, gelişigüzel yağmayı ve adam öldürmeyi hayat tarzı yapan bu çetecilerle beraber olamayacaklarını anladıklarını ifade etmekteydi⁶⁷.

66 Clair, *age.*, s. 44-45; Kurşun, *age.*, s. 109-111.

67 Clair, *age.*, s. 46-48.

Şu ana kadar yer verdiğimiz yerli ve yabancı kaynaklarda, Tripoliçe'de çok büyük bir katliamın ve vahşetin yaşandığı, on binlerce masum insanın barbarca öldürüldüğü, şehrin tamamen yağmalandığı, esir alınan bazı insanların köle olarak satıldığı veya fidye için tutulduğu, Türk kadınlarının cariyeye olarak alıkonulduğu gibi bilgilerde uyumluluk bulunmaktadır. Kaynaklarda en ihtilafli konu katledilenlerin sayısıdır. Bu konuda en çok itibar edilecek kaynaklar katliama bizzat şahitlik edenlerin ifadeleridir. Bu zaviyeden bakıldığında olaylara şahit olan Maurice Persat ile bazı Türk araştırmacıların tespit ettiği üzere Tripoliçe'de 40 bin Türk ve Yahudi'nin vahşice öldürüldüğünde kuşku yoktur⁶⁸.

Tablo 1: *Peter von Hess*'in "Panagiotis Kefalas Tripoliçe Surlarına Özgürlük Bayrağını Dikiyor" isimli tablosu (Resmin arka planında cami yıkıntıları ile çoluk çocuk vahşice katledilen Türklerin yerlerdeki cesetleri görünüyor). (Kaynak: Peker, *agt.*, s. 197)

68 Persat, *age.*, s. 82; Örenç, *age.*, s. 40- 99; Kurşun, *age.*, s. 105-113.

Sonuç

Osmanlı Devleti ve halkı için bağımsız bir Yunanistan'ın kurulması birçok yönden sarsıcı olmuştur. Öncelikle imparatorlukta ilk defa bir gayrimüslim unsur isyan ederek bağımsızlığını kazanıyordu. Böylece Avrupalı devletlerin müdahalesi ile Osmanlı'nın parçalanmasında yeni bir döneme geçilmekteydi. Osmanlı devlet adamları, isyan süresince Mora'da ve Tripoliçe'de Türklere karşı yapılan katliamları kamuoyundan gizlediler. Bunun sebebi imparatorlukta çok sayıda Rum vatandaşının yaşıyor olmasıydı. Denilebilir ki imparatorluğun iç ahengi, bu büyük vahşete sessiz kalınmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla Balkanlar'daki bu ilk büyük Türk katliamı, tarihin tozlu sayfalarında kaybolmuş ve unutulmuştur.

Yunanistan, 2021 yılını Osmanlı'dan bağımsızlıklarının 200. yılı etkinliklerini coşkulu etkinliklerle kutlamıştır. Kuruluşundan itibaren Yunanistan ile birçok alanda sorunlu ilişkiler yaşadığımız açıktır. Fakat bu sorunların boyutu, Yunanistan'ın *Avrupa Birliği*'ne girişi ile değişime uğramıştır. Yunanistan, Türkiye ile yaşadığı krizleri çözmek değil, bu krizleri Avrupa sorunu haline getirerek yararlanmak stratejisini yürütmektedir. Bunda başarılı olduklarını da söyleyebiliriz. Bilhassa Yunanlı siyasetçilerin, Avrupalıların bilinçaltılarında sürekli canlı tuttukları *Türk düşmanlığı* olgusundan fazlasıyla yararlandıklarını söylememiz yanlış olmayacaktır.

Son zamanlarda dikkat çeken bir başka gelişme, 1821 Mora İsyanı sürecinin Avrupa değerlerini de kapsayacak biçimde bir devrim olarak nitelendirilmesidir. Bu husus hangi taraftan bakıldığına göre elbette tartışılabilir. Fakat tartışılmayacak tek husus, isyan sürecinde Mora'da ve Tripoliçe'deki Türkler ile Yahudilerin tamamen yok edildikleri gerçeğidir. Mora Yarımadası'nda dört asırlık Türk medeniyetinin izleri hunharca silinmiştir. Üstelik bu vahşet, medeni Avrupa'nın yanı başında ve gözlerinin önünde gerçekleşmiştir. 1821 tarihi bir Yunan devrimi olarak anılabilir. Fakat bu devrimin masum Türklerin kanları üzerinden doğduğunun bilinmesi gerekir. Kaldı ki Türklere yapılan vahşeti öven bir şiirden ilham alınan Yunan milli marşı, bu gerçeği kabul eder niteliktedir.

Yaşananlara ve dönemin kaynaklarına bakıldığında, 5 Ekim 1821'de Tripoliçe'de kin ve öfke dolu Rum çetelerin yaptıkları katliamı ve 40 bin insanın akıl almaz işkencelerle öldürülmesini, masumların diri diri yakılmasını, köle olarak satılmasını, Türk kadınlarının cariyeye yapılmasını, şehrin kanlı elbiseler ve paslı çivilere kadar yağmalanmasını *ölçüsüz şiddet, aşırılık, vahşet*

ve *katliam* gibi kavramlarla izah etmek nasıl mümkün olacaktır? Hiç kuşku yok ki Mora'da ve Tripoliçe'de yaşananları bütün gerçekliği ile tanımlayacak tek kavram *soykırım*dır.

Son olarak, medeni Avrupa'dan veya bu medeniyetin kaynağı olarak görülen Yunanistan'dan Mora'daki katliamlara yönelik bir özeleştirici beklemenin beyhude olduğu bilinciyle, yaşananların gelecek kuşaklarımızca hatırlanabilmesi ve bu unutulmuşluk utancının bir nebze giderilebilmesi için Türkiye'nin bazı adımlar atmasının yararlı olacağını düşünmekteyiz. Öncelikle bu katliamların gelecek kuşakların belleğinde kalıcı yer edinebilmesi için ortaöğretim müfredatında Mora'da yaşananlara dair biraz daha fazla bilgiye yer verilmelidir. Ayrıca toplumsal farkındalık için günümüzde Mora muhaciri kuşaklarının yaşadığı İzmir gibi Batı Anadolu şehirlerinin birinde veya İstanbul'da bir *Mora Türkleri Anıtı*'nın yapılması, göç müzelerinin bulunduğu vilayetlerde Mora ve Tripoliçe kısımlarının hazırlanması, tarihe karşı olan sorumluluğumuzu ve borcumuzu bir nebze hafifletecektir.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA),

Hattı Hümayun (HAT), 841/37873, Gurre-i Receb 1237/24 Mart 1822.

HAT, 842/37873, 1 Receb 1237/ 24 Mart 1822.

HAT, 862/38445, 29 Cemaziyelâhir 1236/ 3 Nisan 1821.

HAT, 863/38485, 7 Zilkade 1236/ 6 Ağustos 1821.

HAT, 871/38718-A, 23 Şaban 1238/ 5 Mayıs 1823.

HAT, 877/38829, 23 Safer 1237/ 19 Kasım 1821.

HAT, 888/39242, 29 Zilhicce 1237/ 16 Eylül 1822.

HAT, 925/40192, 15 Ramazan 1236/ 16 Haziran 1821.

HAT, 1316/ 51287, 29 Zilhicce 1236/ 27 Eylül 1821.

Cevdet Hariciye (C. HR), 19/926, Gurre-i Cemaziyelâhir 1237/ 23 Şubat 1822.

Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal ve Journaller (Y. PRK. AZJ), 12/3, 28 Zilhicce 1304/17 Eylül 1887.

Yazma Eserler

Ahmedpaşazâde Mir Yusuf, *Mora Vak'asına Dair Ba'zı Malumât*, Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, TY, nr. 564.

Mehmed Örfi, *Coğrafya-yı Örfi*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, TY, nr. 2045.

Yunan Meselesine Dair Düvel-i Mütehabbeye Verilen Beyanname, Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, TY, nr. 666.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, C XI, XII, Matbaa-i Amire, İstanbul 1309.

Alison, Phillips, *The War of Greek Independence, 1821 to 1833*, Smith Elder & Co. Yay., Londra 1897.

Bass, Gary J., *Freedom's Battle The Origins of Humanitarian Intervention*, Alfred A. Knopf Yay., New York 2008.

Batan, Meryem, Kayapınar, Levent, "Dionisios Solomos ve Yunan Ulusal Marşı", *Doğu Batı Dergisi, Balkanlar II*, S. 90, Aralık 2019, s. 155-183.

Clair, William St., *That Greece Might Still Be Free The Philhellens in the War of Independence*, Oxford Üniversitesi Yay., Londra 1972.

Çalar, Muhammed Emin, *Osmanlı Ordusu'nda Arnavutların Muvazzaf Birliklere Alınmaları: Yaşanan Sorunların Sosyo-kültürel, İktisadi ve Dini Alt yapıları (1826-1839)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019, s. 71-104.

Dakin, Douglas, *British and American Philhellenes during the War of Greek Independence, 1821-1833*, Londra Üniversitesi Yay., Thessaloniki 1955.

Earle, Edward Mead, "American Interest in the Grek Cause, 1821-1827", *The American History Review*, S. 33/1, 1927, s. 44-63.

Gordon, Thomas, *History of the Greek Revolution and the Wars and Campaigns Arising from the Struggle of the Greek Patriots in Emancipating their Country from The Turkish Yoke*, C 1, William Bleckwood, Edinburg 1844.

Günay, Necla, "Filik-i Eterya Cemiyeti", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 6/1, 2005, s. 263-287.

Gürbüz, Musa, Turan, Mustafa, "Yunan Bağımsızlık Düşüncesinin Tarihi ve Tripoliçe Katliamı", *Uluslararası Suç ve Tarih Dergisi*, S. 1, 2006, s. 9-42.

Howarth, David, *Greek Adventure, Lord Byron and Other Eccentrics in the War of Independence*, Atheneum, New York 1976.

Jorga, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, (1774-1912)*, C 5, çev. Nilüfer Epeçeli-Kemal Beydilli, Yeditepe Yay. İstanbul 2005.

Kiel, Machiel, "Tripoliçe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C 41, 2012, s. 314-315.

Kiel, Machiel- Alexander, John, "Mora", *DİA*, C 30, 2005, s. 280-285.

Kolokotrones the Klepht and the Warrior: Sixty Years of Peril and Daring, an Autobiography, haz. Mrs. Edmonds, Londra 1892.

Kolondy, Emile Y., *La population des îles de la Grèce*, C I, Aix-en-Provence 1974.

Kurşun, Zekeriya, *Nasuhzâde Ali Paşa ve Rum İsyanı*, Vakıfbank Kültür Yay., İstanbul 2021.

Linner, Sture, *W. H. Humphreys' First "Journal of the Greek War of Independence" (July 1821-February 1822)*, Almqvist and Wiksel Yay., Stockholm 1967.

Loukos, Christos, "1821 Devrimi Sırasındaki Erotik İlişkiler ve Cinsel Pratikler", çev. Aslı Damar-Çakmak, *1821 Yunan Devrimi, Yunan Tarihyazımında Yeni Yaklaşımlar*, haz. Konstantina Andrianopoulou-Anna Vakali, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2002, s. 221-238.

Loukos, Christos, "Some Suggestion for a Bolder Incorporation of Studies of the Greek Revolution of 1821 into their Ottoman Context", *Ottoman Rule and The Balkans, 1760-1850: Conflict, Transformation, Adaptation*, Girit Üniversitesi Yay., Rethymno 2007, s. 195-205.

McCarthy, Justin, *Ölüm ve Sürgün*, çev. Bilge Umar, İnkılap Kitapevi, İstanbul 1998.

Mehmed Esad Efendi, *Vak'anüvis Mehmed Es'ad Efendi Tarihi (Bâbir Efendi Zeyl ve İlâveleriyle) 1237-1241/1821-1826*, haz. Ziya Yılmaz, OSAV Yay., İstanbul 2000.

Mehmed Mansur, *Rum Fetretine Dair Tarih*, İstanbul 1288.

Menekşe, Metin, "Mora Müslümanlarının Hazin Hikâyesi: İsyân, Zorunlu Göç ve İskân (1821-1832) Sürecine Genel Bir Bakış", *Tarih Okulu Dergisi*, S. 45, Nisan 2020, s.793-832.

Örenç, Ali Fuat, "Yunanistan'ın Bağımsızlığı Sürecinde Yok Edilen Mora Türkleri", *Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi*, S. 11/1, 2011, s. 5-32.

Örenç, Ali Fuat, *Balkanlarda İlk Dram: Unuttuğumuz Mora Türkleri ve Eyaletten Bağımsızlığa Yunanistan*, Babıali Kültür Yay., İstanbul 2009.

Özkaya, Yücel, "1821 Yunan (Eflak-Buğdan) İsyânları ve Avrupalıların İsyân Karşısındaki Tutumları", *Üçüncü Askeri Tarih Semineri*, Genelkurmay Yay., Ankara 1986, s. 114-130.

Peker, Gürkan, *Yunan Tarih Yazıcılığında Mora İsyanı ve Yunanistan'ın Bağımsızlığı (1821-1829)*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2018.

Persat, Maurice, *Memories du Commant Persat, 1806 à 1844*, haz. Gustave Schlumberger, Librairie Plon, Paris 1910.

Sonyel, Salâhi R., “Yunan Ayaklanması Günlerinde Mora’daki Türkler Nasıl Yok Edildiler?”, *Bellekten*, C 62, S. 233, 1998, s. 107-121.

Stathis, Panagiotis, “From Klephts and Armatoloi to Revolutionaries”, *Ottoman Rule and The Balkans, 1760-1850: Conflict, Transformation, Adaptation*, Rethymno 2007, s. 167-179.

Svoronos, N. J., *Yunanistan Nüfusu ve Yunanistan Nüfus Sayımları*, çev. M. Galip, Aydınlık Basımevi, İstanbul 1936.

Vak'anüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi, haz. A. Hezarfen, C I, Yapı Kredi Yay., İstanbul 1999

Vak'anüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi, haz. Y. Demirel-T. Erdoğan, C II-III, Yapı Kredi Yay., İstanbul 1999.

Vakali, Anna, “1821 Devrimi Hakkında Yunan Tarihyazımında Arayışlar”, *1821 Yunan Devrimi, Yunan Tarihyazımında Yeni Yaklaşımlar*, çev. Aslı Damar-Çakmak, haz. Konstantina Andrianopoulou-Anna Vakali, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2002, s. 1-18.

Woodhouse, C. M., *Capodistria, The Founder of Greek Independence*, Oxford Üniversitesi Yay., New York 1973.

Woodhouse, C. M., *The Greek War of Independence, Its Historical Setting*, Hutchinson's Üniversitesi Yay., Londra 1958.

The Tripolitsa Massacre in the Morea in Its 200th Year (5 October 1821)

Ali Fuat Örenç*

Abstract

Greece, enthusiastic celebrations were held this year on the occasion of the 200th anniversary of independence from the Ottoman Empire. European states, Russia and America also participated in these celebrations with praising messages. As it is known, an independent Greek state was possible thanks to the Ottoman Greeks' revolt in 1821 and the de facto support of the Europeans. In the revolt that lasted for about ten years, the Turks, also the Jews, who made the Peloponnese their homeland for centuries, were subjected to systematic massacres. The 1821 revolt soon turned into a ruthless war of religion and race. Especially, in the city of Tripolitsa, the administrative center of the Peloponnese, one of the rare massacres in history took place. Forty thousand Turks who took refuge in the city were destroyed by the rebels and the European volunteers who came to support them.

The Turks, who were destroyed and erased from history in the Peloponnese, unfortunately did not have enough place in our social memory. But Greece did not make this mistake. A Greek epic which included praises of the massacre of Tripolitsa was set as the Greek National Anthem. This situation itself shows that it is not possible for us to understand the debates in Turkish-Greek relations only from today's legal, political, economic and military perspectives. Because images, perceptions, thoughts and feelings about traumas and pains and victories of previous hundreds of years, and the spiritual effects related to them, are transferred from generation to generation and affect relationships deeply. In our paper, what happened in the Tripolitsa massacre, which has taken place two centuries ago, will be revealed in the light of archival documents and scientific sources reflecting the period.

Keywords: Morea, Tripolitsa, Rebellion, Massacre, Greece.

* Prof. Dr., İstanbul University, Faculty of Letters, Department of History, İstanbul/TÜRKİYE, ore@istanbul.edu.tr ORCID: 0000-0002-0431-2621 DOI:10.37879/9789751758866.2024.39

200. Yılında Mora'da Tripoliçe Katliamı (5 Ekim 1821)

Öz

Komşumuz Yunanistan'da bu yıl Osmanlı'dan bağımsızlığın 200. yılı vesilesi ile coşkulu kutlamalar yapılmıştır. Bu kutlamalara Avrupa devletleri, Rusya ve Amerika da övücü mesajlarla katılmışlardır. Bilindiği gibi bağımsız bir Yunanistan Devleti, Osmanlı Rumlarının 1821'de isyan edişleri ve bu isyana Avrupalıların fiili desteği sayesinde mümkün olmuştu. Yaklaşık on yıl süren isyanda, asırlar boyunca Mora'yı vatan edinen Türkler ile birlikte Yahudiler de sistematik katliamlara uğramışlardı. 1821 İsyanı kısa sürede acımasız bir din ve ırk savaşı haline dönüşmüştür. Bilhassa Mora'nın idari merkezi olan Tripoliçe şehrinde, tarihin ender gördüğü katliamlarından biri yaşanmıştır. Şehre sığınan kırk bin kadar Türk, isyancılar ve onlara desteğe gelen gönüllü Avrupalılar tarafından yok edilmiştir.

Mora Yarımadası'nda yok edilen ve tarihten silinen Türkler ne yazık ki toplumsal belleğimizde yeterince yer edinmemiştir. Fakat Yunanistan bu hatayı yapmamıştır. Nitekim Tripoliçe katliamına övgü içeren bir Yunan destanı, Yunan Milli Marşı yapılmıştır. Sadece bu son tavır bile Türk-Yunan ilişkilerindeki tartışmaları yalnızca günümüzün hukuki, politik, ekonomik ve askeri bakış açısıyla anlamayabilmemizin mümkün olmayacağını göstermektedir. Zira bazen üzerinden yüzlerce yıl geçmiş travmalar ve acılar ile zaferlere dair imgeler, algılar, düşünceler ve duygular, bunlarla ilgili ruhsal etkiler, kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır ve ilişkileri derinden etkilemektedir. Tebliğimizde üzerinden iki asır geçen Tripoliçe katliamında yaşananlar, arşiv belgeleri ve dönemi yansıtan bilimsel kaynaklar ışığında ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mora, Tripoliçe, İsyan, Katliam, Yunanistan.

Introduction

In Greece, the celebrations for the 200th anniversary of independence were held throughout 2021. In the celebrations, which were made in an enthusiastic manner despite the pandemic conditions, there were participants from Europe and the U.S. The year of 1821, which is regarded as important by our Greek neighbors for independence and which has been characterized as a revolution in the recent years, is the year of the Greek Rebellion against the Ottoman State in the Morean Peninsula¹. There is no doubt that *the Morean Rebellion of 1821* turned into a brutal war of religion and race in a short amount of time. When this bloody process, which lasted for about ten years, finally ended, an independent *Greek State* was established with the condition that it would be under the protection of the Great Powers of Europe (1830). The borders and the administrative style of the new state were shaped in the consequence of negotiations conducted by *the British, French and Russian* diplomats along with *the Ottoman* government representatives. It should first be noted that one of the matters that was persistently prioritized in the negotiations and agreements made regarding the independent Greek State was that *it was impossible for the Turks and the Greeks to live together* and thusly the request from *the Turks to leave the Morea permanently*². The purpose to permanently erase the Turks out of the Morea was not only limited to the contents of the international agreements which were made. The Turks who made the Morea their homeland for centuries were subjected to systematic massacres and eliminated during the Rebellion of 1821. In this process, *Tripolitsa*³, which was the administrative center of the *Province of Morea*, witnessed one of the rarest atrocities that history has ever seen⁴.

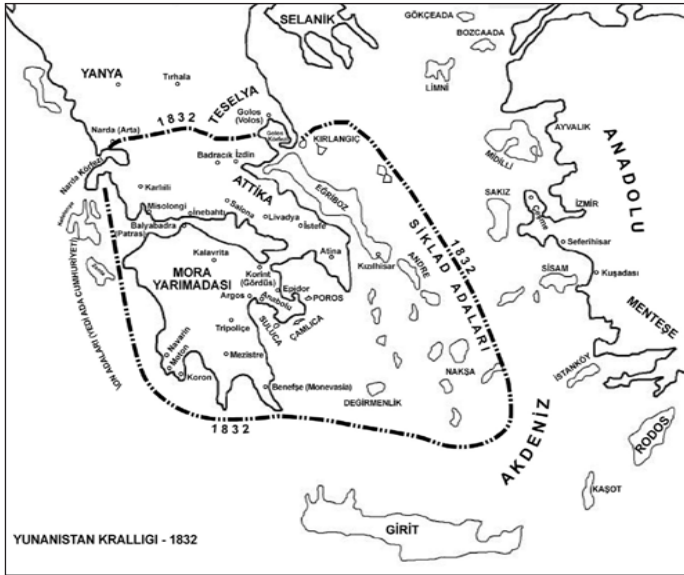
- 1 Anna Vakali, "1821 Devrimi Hakkında Yunan Tarih yazımında Arayışlar", *1821 Yunan Devrimi, Yunan Tarih yazımında Yeni Yaklaşımlar*, trans. Aslı Damar - Çakmak, ed. Konstantina Andrianopoulou - Anna Vakali, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2002, pp. 1-18.
- 2 Those first boundaries of the Greek State determined in 1830 were later expanded in Rumelia in 1832 with the intervention of three European States. See: Ali Fuat Örenç, *Balkanlarda İlk Dram: Unuttuğumuz Mora Türkleri ve Eyaletten Bağımsızlığa Yunanistan*, Babiali Kültür Yay., İstanbul 2009, pp. 119-209.
- 3 Today, the city of Tripolitsa which is within the borders of Greece, entered under the Ottoman rule in 1460. Starting from the 16th century, Turkish population increased in the city. Tripolitsa was affected from the rebellions that took place in the Morea in 1770 and the city was surrounded by walls and became more secure. Later, Tripolitsa became the administrative center of the Morea: Machiel Kiel, "Tripoliçe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Vol. 41, 2012, pp. 314-315.
- 4 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) (Ottoman Archive of the Directorate of State Archives of the Office of the Presidency), Cevdet Hariciye (C. HR),

Unfortunately, the Turks who were massacred and erased from history in the Morean Peninsula and Tripolitsa do not have the place that they deserve in our collective consciousness. This great drama that the Morean Turks experienced was forgotten. However, Greece keeps the process of 1821 alive as the most important element of its independence and national consciousness. In fact, a poem which includes praises for the atrocity by which forty thousand innocent individuals were massacred in Tripolitsa was accepted as the national anthem of the Greek State and the Greeks of Southern Cyprus⁵. In fact, this situation shows us that while evaluating the dilemmas in the Turco-Greek relations,

19/926, Gurre-i Cemaziyelâhir 1237/23 Şubat 1822; BOA, Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal ve Jurnaller (Y. PRK. AZJ) (Yıldız Separate Documents, Petitions and Journals), 12/3, 28 Zilhicce 1304/17 September 1887; Thomas Gordon, *History of the Greek Revolution and the Wars and Campaigns Arising from the Struggle of the Greek Patriots in Emancipating their Country from the Turkish Yoke*, Vol. 1, William Bleckwood, Edinburgh 1844, pp. 143-322; Maurice Persat, *Memories du Commandant Persat, 1806 à 1844*, ed. Gustave Schlumberger, Librairie Plon, Paris 1910, pp. 50-122; Sture Linner, *W. H. Humphreys' First Journal of the Greek war of Independence" (July 1821-February 1822)*, Almqvist and Wiksel, Stocholm 1967, pp. 8-73; William St. Clair, *That Greece Might Still Be Free The Philhellens in the War of Independence*, Oxford University Press, London 1972, pp. 43-50; Salâhi R. Sonyel, "Yunan Ayaklanması Günlerinde Mora'daki Türkler Nasıl Yok Edildiler?", *Bellekten*, Vol. LXII/No. 233, 1998, pp. 107-121; Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, (1774-1912)*, Vol. 5, trans. Nilüfer Epeçli-Kemal Beydilli, Yeditepe Yay., İstanbul 2005, pp. 215-260; Musa Gürbüz-Mustafa Turan, "Yunan Bağımsızlık Düşüncesinin Tarihi ve Tripoliçe Katliamı", *Uluslararası Suç ve Tarih Dergisi*, No. 1, 2006, pp. 9-42; Gary J. Bass, *Freedom's Battle the Origins of Humanitarian Intervention*, Alfred A. Knopf Yay., New York 2008, pp. 64-66, 86, 134, 371; Ali Fuat Örenç, *ibid.* pp. 27-285; Ali Fuat Örenç, "Yunanistan'ın Bağımsızlığı Sürecinde Yok Edilen Mora Türkleri", *Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi*, No. 11/1, 2011, pp. 5-32; Gürkan Peker, *Yunan Tarih Yazıcılığında Mora İşyanı ve Yunanistan'ın Bağımsızlığı (1821-1829)*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Unpublished Master's Thesis, Çanakkale 2018, pp. 145-202; Metin Menekşe, "Mora Müslümanlarının Hazin Hikâyesi: İsyân, Zorunlu Göç ve İskân (1821-1832) Sürecine Genel Bir Bakış", *Tarih Okulu Dergisi*, Vol. XLV, April 2020, pp.793-832; Zekeriya Kurşun, *Nasubzâde Ali Paşa ve Rum İşyanı*, Vakıfbank Kültür Yay., İstanbul 2021, pp. 45-128.

- 5 The Greek poet Dionisios Solomos wrote his poem from which the lines of the national anthem were taken two years after the massacre of the Turks in Tripolitsa in 1823. The poem was composed for the first time in 1829. It was accepted as the national anthem of Greece in 1865 and of Greek Administration of Southern Cyprus in 1966. In the poem, which is composed of 158 quadrants atrocities and massacre against Turks in Tripolitsa, are praised. For the process of penning down, contents and acceptance of the Greek national anthem see: Meryem Batan-Levent Kayapınar, "Dionisios Solomos ve Yunan Ulusal Marşı", *Doğu Batı Dergisi, Balkanlar II*, No. 90, December 2019, pp. 155-183.

it would not be sufficient to focus only on the contemporary legal, political, economic and military perspectives. Sometimes, centuries old traumas, unending pains and images, perceptions, thoughts, feelings about victories and the spiritual influences based on those are conveyed from one generation to the next and have a deep impact on the relationships. In this study, efforts will be made to bring to light what happened in the Tripolitsa Massacre which happened two centuries ago.

Map 1: The borders of the independent Greek State in 1832
(Source: Örenç, *ibid.*, p. 225)

1. Beginning of the 1821 Rebellion and the First Massacres in the Morea

We need to emphasize a few important matters before elaborating what happened during the Rebellion of 1821 in the Morea. First of all, it became possible for the rebellion to succeed and be able to result in an independent Greece thanks to the material and nonmaterial support of the European powers. The foundations of the idea of Ottoman Greeks' gaining independence were laid down in Europe. The admiration for the ancient Greek period and the spread of Philhellenist perspective increased the support for the Morean Rebellion. In fact, since the beginning of the Rebellion, officers of all ranks, volunteers and some intellectuals such as Lord Byron who had some social impact came to the Morea to support the

Rebellion.⁶ The European volunteers took place in the siege of Tripolitsa where the Turkish massacre had taken place.⁷

Russia provided the biggest support for the rebelling Greeks who had the same religious belief with the Russians. Almost the whole organization of the Rebellion was carried out by the members of the secret organization of *Philiki Eteria*, which was established in the city of Odessa (Hocabey) of Russia in 1814.⁸ Moreover, Alexander Ypsilantis, who was the leader of the Rebellion and belonged to one of the prominent Greek families of Fener of İstanbul, was the aide of the Russian Tsar. When support for the Morean Rebellion increased among the public opinion of Europe, a rivalry between Great Britain and Russia started. After some time, France also took part in this rivalry.⁹

Another matter that we need to mention before elaborating the atrocities experienced in the Morea would be about the attitude of the Ottoman administrators. The civilian and military administrators at the time made various strategic mistakes during the Rebellion of 1821. Especially insisting on an untimely expedition against *Tepedelenli Ali Pasha, the Governor of*

6 The British poet Lord Byron (George Gordon) voluntarily attended the Morean Rebellion of 1821. The arrival of Byron to the Morea made the Rebellion in Europe more popular: Phillips Alison, *The War of Greek Independence, 1821 to 1833*, Smith Elder & Co., London 1897, pp. 88-113; Musa Gürbüz, Mustafa Turan, *ibid*, pp. 19-20.

7 For the assistance organizations conducted in Europe and the US to support the Greek rebels and for those who attended the rebellion voluntarily, see: Mehmed Mansur, *Rum Fetretine Dair Tarihi*, İstanbul 1288, pp. 15-16; Edward Mead Earle, "American Interest in the Greek Cause, 1821-1827", *The American History Review*, No. 33/1, 1927, pp. 44-63; Douglas Dakin, *British and American Philhellenes during the War of Greek Independence, 1821-1833*, Londra University Press, Thessaloniki 1955, pp. 5-290; C. M. Woodhouse, *The Greek War of Independence, Its Historical Setting*, Hutchinson's University Press, London 1958, pp. 42-155; Clair, *ibid*, pp. 1-366; C. M. Woodhouse, *Capodistria, the Founder of Greek Independence*, Oxford University Press, New York 1973, pp. 218-283; David Howarth, *Greek Adventure, Lord Byron and Other Eccentrics in the War of Independence*, Atheneum, New York 1976, pp. 64-169; *Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, ed. A. Hezarfen, Vol. I, Yapı Kredi Yay., İstanbul 1999, pp. 16-22; *Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, ed. Y. Demirel-T. Erdoğan, Vol. II-III, Yapı Kredi Yay., İstanbul 1999, pp. 543-544.

8 Necla Günay, "Filik-i Eteryâ Cemiyeti", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, No. 6/1, 2005, pp. 263-287.

9 *Yunan Meselesine Dair Düvel-i Mütehabbeye Verilen Beyanname*, Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, TY, nr. 666, pp. 1-6; Musa Gürbüz-Mustafa Turan, *ibid*, pp. 16-24.

Ioannina and diverting the troops in the region for this operation relieved the Greek rebels. The chain of mistakes caused the rebellion to spread such as frequently changing commanders during the process of quelling the rebellion, necessity to use Albanian mercenaries in the Ottoman Army, inability to establish full control in the Sea of Islands, logistical problems encountered in the Aegean Sea, and dismissal and later execution of *the Greek Patriarch Gregorious V*. The mistakes and failure to quell the Rebellion on time prepared the ground for the increase of the European intervention.¹⁰

As it is known, the Morean Peninsula was conquered (1460) during the period of (1451-1481).¹¹ When the Rebellion of 1821 started, there were no conflicts among the Turks, Greeks and Jews who lived in the Morea for centuries.¹² Therefore, the Muslims who were attacked or remained under siege caught unprepared.¹³ When the rebellion started, the Ottoman State diverted its attention to the Tepedelenli operation. In fact, the authority of Tepedelenli Ali Pasha in the Morea was very important. The Ottomans took every negative incident under control through Ali Pasha. The rebellion of Ali Pasha on March 23, 1820 changed the balance of power in the Morea. When *Hurşid Ahmed Pasha*, who was sent over Tepedelenli, took the military units under his control, a security vulnerability took place in the region.¹⁴ The Ottoman State's focusing on Tepedelenli encouraged the Greeks who were waiting for the right moment for the rebellion. However, the Greeks chose Moldavia and Wallachia (Romania) instead of the Morea for the first attempt. The first Greek Rebellion that started under the leadership of Alexander Ypsilantis on February 22, 1821 became unsuccessful. The Ottoman Army quelled the rebels. The Greeks who were crushed in Romania, decided to carry the rebellion to the Morean Peninsula.¹⁵

10 Örenç, *ibid*, pp. 27-97.

11 Machiel Kiel-John Alexander, "Mora", *DİA*, Vol. 30, 2005, pp. 280-285.

12 Christos Loukos, "Some Suggestion for a Bolder Incorporation of Studies of the Greek Revolution of 1821 into their Ottoman Context", *Ottoman Rule and The Balkans, 1760-1850: Conflict, Transformation, Adaptation*, Girit Üniversitesi Yay., Rethymno 2007, pp. 197-198.

13 Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, Vol. XII, Matbaa-i Amire, İstanbul 1309, p. 239; Howarth, *ibid*, pp. 55-62.

14 Ahmedpaşazâde Mir Yusuf, *Mora Vak'asına Dair Ba'zı Malumât*, Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, TY, nr. 564, vr. 6b-7b; *Yunan Fesadına Dair Bazı Fıkârat-ı Tarihiye*, pp. 1-2.

15 Ahmed Cevdet (Paşa), *Tarih-i Cevdet*, Vol. XI, Matbaa-i Amire, İstanbul 1309, p. 51, 109-146, 248-250; Yücel Özkaya, "1821 Yunan (Eflak-Buğdan) İşyanları ve Avrupalıların İşyan Karşısındaki Tutumları", *Üçüncü Askeri Tarih Semineri*, Genelkurmay Yay., Ankara 1986, pp.

The Orthodox clergy had an impact on the growth of the rebellion as much as the Philiki Eteria organization. For this reason, the rebellion turned into a vicious religious war and massacre in a short amount of time.¹⁶ American author McCarthy emphasized that the Greeks in the Morean Peninsula had a general policy of terminating Muslims in his book *Death and Exile*, and the Greeks determined the nationalist slogan of the rebellion as “*Peace for Christians! Respect for the Consuls! Death to the Turks!*”¹⁷

Dimitris Ypsilantis, brother of Alexander Ypsilantis was chosen as the leader in the Morea. We may count names like *Theodoros Kolokotronis, Aleksander Mavrakordatos, Yannīs Gouras, Marka Botsaris, Petros Mavromihalis, Ionnis Kopodistriasis, Petrobeis Mavromihalis (Petrobey), Ionnis Kolettis* and *Germanos the Patriarch of Patras (Balyabadra)*, among the prominent leaders of the rebellion. The *Kleft* groups living at the mountainous regions of the Morea named Pindus and Olympus having little relationship with the central authority had an important influence in the rebellion. The armed *Armatoli* units supported by the Ottoman rulers for effectively combatting the *Klefts* left the mountainous areas and joined the rebellion. Besides those groups, many European volunteers including officers supported the rebels. The citizens of *Germany, France, Italy, Great Britain, Sweden, Poland (Lehistan), the Netherlands, Belgium, United States, Hungary, Spain* and *Denmark* constituted the majority of those who came and joined the rebellion. There was also participation for the rebellion from *the Orthodox Slavic* nations in the Balkans.¹⁸ It would not be wrong for us to state that the Morean Rebellion had the perception of a *Crusade* when we have a look at those who participated and the variety of support for the rebellion.

An unexpected incident took place in the Morea before the beginning of the rebellion. Vice Governor *Salih Agha*, who got suspicious of the actions of some Greeks, invited the clergy, metropolitan and bishops of all cities to see him. *Salih Agha* wanted to make clarifications regarding the rumors for the rebellion. Some of those who were invited came to the meeting.

114-130; Lütüf, *ibid*, Vol. I, pp. 10-14; Howarth, *ibid*, pp. 21-26; Woodhouse, *ibid*, pp. 48-59; Örenç, *ibid*, pp. 29-48; Peker, *ibid*, p. 191.

16 Sonyel, *ibid*, pp. 107-120; Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, trans. Bilge Umar, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1998, pp. 9-10.

17 Howarth, *ibid*, p. 28; McCarthy, *ibid*, pp. 9-10.

18 Dakin, *ibid*, pp. 8-50; Phillips, *ibid*, pp. 30-34; Clair, *ibid*, pp. 8-9, 36-37; Panagiotis Stathis, “From Klephts and Armatoloi to Revolutionaries”, *Ottoman Rule and The Balkans, 1760-1850: Conflict, Transformation, Adaptation*, Rethymno 2007, p. 167-179.

In this critical meeting, some Greek representatives stated that there were approximately 40 thousand Greek men who knew how to use a gun; however, there were only 12 thousand Muslim men who could do that. The Greek administrators suggested sending five or six thousand Ottoman troops to prevent the security vulnerability in the region. In the meeting, Salih Agha learned that the road to Tripolitsa was captured by the rebels and sent all that information to İstanbul (April 3, 1821).¹⁹

Just one day before Salih Agha's meeting, news spread about the beginning of the rebellion in the city of Kalavrita (April 2, 1821/according to the older Greek calendar, March 21, 1821). The rebels first massacred more than 200 Muslims in the city. Later, news spread about the attacks on Muslims in the town of *Argos* of *Anabolu*. Muslims on the Euboea Island were attacked too. When more news came about those first massacres, the people of the cities of *Mezistre*, *Landor*, *Fenar*, and *Badrine* sought refuge in Tripolitsa, which was the administrative center of the Morea; and the Muslims of *Arkadia* and *Andurusa* sought refuge in *Koron*, *Moton* and *Navarino*; those who lived in *Gastunlu* sought refuge in the *Fortress of Lala*. Thousands of Muslims in and around the town of Lala moved to the town of Badra quickly.²⁰

When the Ottoman administrators failed to take measures against the initial rebellion in the Morea in a timely manner, Badra was sieged by Greek rebels where many Muslims sought refuge. Very few Ottoman soldiers responsible for the protection of the city were unable to resist against the Greek rebels. The soldiers receded to another region by taking some of the people with them. In the meantime, *the Ottoman Navy* which people pin their hopes on came to the shores of Badra; however, it was not effective because the soldiers left the fortress. Under those conditions, the people who remained in Badra were unable to resist any longer and the rebels easily captured the city. The rebels massacred thousands of Turks in the city. Shortly after this massacre, the rebels sieged *Athens* (May 7, 1821).²¹

19 BOA, Hattı Hümayun (HAT), 862/38445, 29 Cemaziyelâhîr 1236/ 3 Nisan 1821; Ahmed-paşazâde Mir Yusuf, *ibid.*, vr. 4a-b, 9a-b, 11a-15b; Clair, *ibid.*, pp. 11-12.

20 BOA, HAT, 925/40192, 15 Ramazan 1236/ 16 June 1821; BOA, HAT, 1316/ 51287, 29 Zilhicce 1236/27 September 1821; Ahmed Cevdet, *ibid.*, Vol. XI, s. 50-55; Gordon, *ibid.* Vol. 1, pp. 219-235; Mehmed Esad Efendi, *Vak'anüvis Mehmed Es'ad Efendi Tarîh (Bâhir Efendi Zeyl ve İlaveleriyle) 1237-1241/1821-1826*, ed. Ziya Yılmaz, OSAV Yay., İstanbul 2000, pp. 144-159; Rufus Anderson, *Observations Upon the Peloponnesus and Greek Islands*, Crocker and Brewster, Boston 1830, pp. 74-80; Sonyel, *ibid.*, pp. 107-120.

21 Ahmed Cevdet, *ibid.*, Vol. XII, pp. 102-155; Mehmed Esad Efendi, *ibid.*, pp. 153-154; Örenç,

Since the early days of the rebellion, the rebels under the command of Dimitris Ypsilantis sieged the Fortress of *Benefşe* (*Monemvasia*). An unbearable hunger started in the city, which was unable to receive assistance from elsewhere. The people inside the fortress who were unable to bear the difficult conditions surrendered by making an agreement with the Greeks (August 5, 1821). According to the terms of the surrender agreement, 600 Turks in the city would be transported to the Anatolian shores. However, the Greek leaders did not honor the terms of the agreement. Most of the Turks of *Benefşe* who got on three boats that belong to the *Suluca* (*Spetses*) *Island* were killed. The rebels confiscated all assets of the Turks whom they left alive against ransom and left them on *the Kaşot Island* near *Crete*. Additionally, the rebels also sieged the city of *Navarino* where many Turks sought refuge. The people of *Navarino* surrendered by making an agreement with the Greeks like the Turks of *Benefşe* when they did not receive any help (August 19, 1821). According to the agreement made with the Greek leaders, the Turks of *Navarino* would be taken to the Anatolian shores. However, the Greek rebels did not honor the agreement again and the rebels massacred all Turks including women and children.²²

The Muslims of *Vostice* in the Morea were deceived by their Greek neighbors with the promise of being transported to the town of *Salona*. The rebels massacred about 400 Turks who came to the dock of the city by believing in the promise. Additionally, the Muslims of *Kornina* were attacked on the road while they were attempting to reach to *Tripolitsa*. This attack made to the Turks of *Kornina* became public information in *Tripolitsa* and about two thousand volunteers came to help. Thusly, some of the Turks of *Kornina* were able to save their lives. At this point, the situation in *Tripolitsa* became worse day by day due to the increasing number of the refugees.²³

When the Ottoman administrators were unable to take effective measures since April when the rebellion started, almost all of the fortresses where the Turks lived fell under siege till the end of summer. The rebels even started to become influential up to *Tırhala* and *Salonika* in the Rumelia. In the meantime, the Greeks of the Mediterranean Islands also joined the rebellion

ibid, pp. 32-49.

22 Ahmed Cevdet, *ibid*, Vol. XI, pp. 154-155; Dakin, *ibid*, pp. 26-29; Clair, *ibid*, pp. 104-110; Musa Gürbüz-Mustafa Turan, *ibid*, pp. 24-28.

23 Ahmed Cevdet, *ibid*, Vol. XI, p. 54, 153; Mehmed Esad Efendi, *ibid*, pp. 153-154; Anderson, *ibid*, p. 80; Örenç, *ibid*, pp. 37-58.

in accordance to the plan of the organization named Philiki Eteria. The rebels did not just attacked and looted the Aegean Islands with their ships, but also started to attack and loot the coastal cities in western Anatolia.²⁴

2. The Siege and Capture of Tripolitsa by the Greek Rebels

The Ottoman administrators tried to increase the military measures because of the spread of the rebellion, siege of the fortresses and the news of the massacres in Morea. Especially when the news of the massacre that took place in Kalavrita reached the Muslims of Tripolitsa demanded immediate help from the army. After that when the news of the massacre that took place in the city of *Argos* reached to the Ottoman Army, which sieged Ali Pasha in Ioannina, a unit composed of 3500 soldiers was sent to *Anadolu*. This Army made some of the rebels ineffective on its course. The Ottoman soldiers who reached Anadolu ended the siege. The next target of this Army was determined as helping Tripolitsa. Because Tripolitsa was the administrative center it was surrounded by walls before by *Sallabaş Ahmed Pasha*.²⁵ Many Muslims sought refuge in this city considering it would be safe.

According to the initial plan made before the siege of Tripolitsa, the Army which would reach the city would take the Muslims from there and transport them to Anadolu or Badra on the shore. However, this plan was given up at the last moment. According to the new plan, the Army of 3500 soldiers would reach Tripolitsa and later on, more soldiers would be sent from the Ottoman Army to reinforce the city's defense. In the meantime, the influx of thousands of Muslims from the neighboring towns and villages to Tripolitsa was going on. The families of some high rank officers were also brought to the city. In a short amount of time, the population of Tripolitsa reached up to fifty-thousand people.²⁶

Tripolitsa was located in central Morea and there was no possibility to provide logistical support through the sea directly.²⁷ Historian Ahmed Cevdet Pasha heavily criticized the decision of defending the city instead of evacuating the Muslims of Tripolitsa from the beginning. Cevdet Pasha

24 Mehmed Mansur, *ibid*, pp. 2-45; Ahmed Cevdet, *ibid*, Vol. XI, pp. 150-151; 156-161; 177, 242-244; 242-244; Ahmed Cevdet, *ibid*, Vol. XII, pp. 102-155; Howarth, *ibid*, pp. 21-29; Örenç, *ibid*, pp. 62-71.

25 Örenç, *ibid*, p. 36.

26 Kurşun, *ibid*, p. 107.

27 BOA, HAT, 888/39242, 29 Zilhicce 1237/ 16 September 1822.

emphasized that this wrong strategy caused the massacring of thousands of innocent Muslims.²⁸

In the meantime, the Greek rebel leaders and the European volunteers supporting them were planning to capture Tripolitsa which was the administrative center of the Morea and to gain a strategic advantage and benefit from the high amount of spoils to be taken. The rebels had been preparing since April of 1821 to siege the city. Finally, the preparations were complete and the rebels sieged Tripolitsa as of August of 1821. In the meantime, there were 3500 Ottoman soldiers and 2000 Albanian mercenaries in the city.²⁹ Although some people among the residents of the city knew how to use a gun; it was not possible to defend the city with such a small number of people. In fact, when the news about the Kalavrita massacre spread, the Muslims of Tripolitsa requested immediate assistance from the Ottoman Army. However, it was not possible to send assistance. Ahmed Cevdet Pasha believed that the Commander in Chief Hurşid Ahmed Pasha was wrong and blamed him for underestimating the enemy. Cevdet Pasha stated that Hurşid Pasha had believed that the Greeks rebel of the Morea had been former subjects who would have been brought into line by fists and slaps; however, they received support from Europe and made big preparations.³⁰

The Turks and Jews in Tripolitsa who had no contact with the outside world were on the brink of one of the biggest massacres in history. The city was sieged by tens of thousands of Greek rebels. Along with the Greeks, European volunteer soldiers who served in the European armies in the rank of general and had abundant amount of ammunition were supporting the siege. The rebels also had cannons and mortars with effective ranges.³¹ However, 12 thousand people in the fortress were able to use a gun.³² In the meantime, the Turkish administrators in Tripolitsa allowed the Greek residents to leave the city after the siege started.³³

28 Ahmed Cevdet, *ibid*, Vol. XI, p. 148.

29 For the Albanian mercenaries employed in the Ottoman Army, see: Muhammed Emin Çalar, *Osmanlı Ordusu'nda Arnavutların Muvazzaf Birliklere Alınmaları: Yaşanan Sorunların Sosyo-kültürel, İktisadi ve Dini Altyapıları (1826-1839)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Unpublished Master's Thesis, İstanbul 2019, pp. 71-104.

30 Gordon, *ibid*, Vol. 1, pp. 232-237; Ahmed Cevdet, *ibid*, Vol. XI, p. 52; Kurşun, *ibid*, pp. 105-113.

31 Dakin, *ibid*, pp. 28-30; Linner, *ibid*, pp. 22-28.

32 Örenç, *ibid*, pp. 9-10.

33 Linner, *ibid*, pp. 64-66.

Picture 1: The engraving showing the positions of the Greek rebels and European volunteers during the siege of Tripolitsa
(Source: Linner, *ibid*, Appendix 12)

People in Tripolitsa seriously experienced lack of food because no support was provided for the city for three months. As a last resort, a military operation was planned for breaking the siege. To do that, the Ottoman Army prepared additional troops under the command of *Bayram Pasha* and they set off for Tripolitsa. However, the numerous Greek rebels defeated the troops under the command of Bayram Pasha and they had to withdraw (September 7, 1821). In the meantime, the Greeks attempted certain acts to break the resistance in the city. For instance, the Greeks secretly communicated with some Muslims from Badra who sought refuge in Tripolitsa. Even some of the Muslims of Badra were deceived with the promise of going back to their homeland. Some Muslims believing in this promise left the fortress; however, the rebels massacred all of them.³⁴

When this last attempt of assistance failed, the situation in the city became desperate. The administrators of the State of Morea and especially *Hurşid Pasha* attempted to send food to the city and sent letters to *İstanbul* about the desperation in the city. The Ottoman administrators attempted to rent

34 Musa Gürbüz-Mustafa Turan, *ibid*, pp. 28-29.

ships and bring food from Egypt. However, those attempts failed. At the end of September, the people of Tripolitsa collapsed due to hunger, thirst and sicknesses. Everyday hundreds of people were losing their lives due to starvation. The houses and streets of the city were full of bodies whose burials were delayed. On top of those difficulties, the rebels increased their bombardment on the city. Muslims, who did not have any hope for receiving assistance from elsewhere, decided to negotiate conditions of surrender with the rebels.³⁵ At the end, the negotiations were successful and the people of Tripolitsa made an evacuation agreement with the Greeks. All of the Greek gang leaders signed the agreement. Accordingly, the Turks would pay 40 million qurush (1.5 million British Pounds) for transportation of the Turks to İzmir. The Turks would first be transported to the *Guston* Dock, later to the *Albanian* shores and then to *İzmir*.³⁶

An unexpected development took place while the Turkish administrators in the city were making this evacuation agreement with the Greek rebels. While the Greek rebels and the Turkish administrators were making negotiations for evacuation, *Elmas Bey*, the leader of the Albanian soldiers in the city secretly met Kolokotronis's men. Those meetings ended up positively and the Greek rebels and Albanian soldiers made an agreement with a different content. Accordingly, the Greeks accepted to take Elmas Bey and his men to Ioannina. While the Albanian soldiers were opening the gates of the fortress to go out thanks to this agreement, the Greek rebels entered into the city with a sudden attack on October 5, 1821. The Greek rebels easily captured Tripolitsa despite the brave defense displayed by some Muslims.³⁷

35 BOA, HAT, 863/38485, 7 Zilkade 1236/6 August 1821; Gordon, *ibid*, Vol. 1, pp. 238-241; Linner, *ibid*, pp. 28-30; Peker, *ibid*, p. 196.

36 Gordon, *ibid*, p. 242; Öreñ, *ibid*, pp. 103-104; Kurşun, *ibid*, pp. 107-108.

37 BOA, C.HR, 19/926, Gurre-i Cemaziyelâhir 1237/23 February 1822; BOA, HAT, 841/37873, Gurre-i Receb 1237/24 March 1822; BOA, HAT, 871/38718-A, 23 Şaban 1238/5 May 1823; BOA, HAT, 877/38829, 23 Safer 1237/19 November 1821; BOA, HAT, 877/38833, 23 Safer 1237/19 November 1821; Gordon, *ibid*, Vol. 1, pp. 243-244; Mehmed Esad Efendi, *ibid*, pp. 680-682; Bass, *ibid*, pp. 64-66; Linner, *ibid*, pp. 61-63; Öreñ, *ibid*, pp. 97-116; Menekşe, *ibid*, pp. 798-800; Kurşun, *ibid*, pp. 105-113.

3. The Massacre of the Turks and Jews in Tripolitsa by the Greeks (October 5, 1821)

The Greeks who entered Tripolitsa on *Friday*, which is a holy day for Muslims, carried out one of the biggest massacres that took place for the duration of the Morean Rebellion. In this blood-curdling massacre for those who witnessed it, about 40 thousand Turks and Jews were brutally killed in the city. The rebels who entered the city first captured *Halim Efendi, the Muslim judge of the city* who provided moral support for the people during the siege, tortured him, spread oil on him and set him on fire. The despiteful Greek gangs committed massacres in the city for three days without sparing any women, children and babies. The Greeks took their anger to the extreme so that they dug Turkish cemetery, took out the bones and burned them. The Greeks looted everything in the city and many Turkish women and children were enslaved and shared among the gang members as booty. In the meantime, the families of the high rank administrators in the city were taken hostage for ransom.³⁸ For reflecting the magnitude of the great atrocities that took place in the city, it would be sufficient to hear the words of Theodoros Kolokontoris, who was among the rebel leaders, that he recorded in his memoirs: “*After I entered into the city, my horse’s feet never touched the ground as my horse was walking on the bodies up to the Governor’s office.*”³⁹

The barbarian Greek gang members looted Tripolitsa for days and they took away everything including window and door locks. For understanding the extent of looting, it would be explanatory to state that Petros Movromihalis of Manya was barely able to carry his share of the booty with 20 mules and 2 camels.⁴⁰ Kolokotronis was the biggest winner of the looting of Tripolitsa. He even got the nickname of *booty hunter*.⁴¹ The looting of the Turkish assets in Tripolitsa, conflicts regarding sharing the booty, debates regarding the Turkish women who were enslaved continued to become an agenda item in the following periods in Greek politics.⁴²

38 BOA, HAT, 842/37873, 1 Receb 1237/24 March 1822; Ahmedpaşazâde Mir Yusuf, *ibid*, vr. 3b-24b; Ahmed Cevdet, *ibid*, Vol. XII, pp. 24-26; Howarth, *ibid*, pp. 34-36; Linner, *ibid*, pp. 62-63; Örenç, *ibid*, pp. 12-32; Peker, *ibid*, pp. 193-205.

39 Peker, *ibid*, p. 198.

40 BOA, HAT, 862 38442, 29 Cemâziyelevvel 1237/21 February 1822; Mehmed Esad Efendi, *ibid*, p. 155; Ahmed Cevdet, *ibid*, Vol. XII, pp. 24-26.

41 Peker, *ibid*, pp. 196-197.

42 For the sad stories of the Turkish women who were taken as concubines or wives and some

C.HR.00019.00926.001

Document 1: The letter coming from Anabolu and submitted by Yusuf Agha regarding the fall of Tripolitsa and the massacre that took place in the city in October 5, 1821 (Source: BOA, C. HR, 19/926).

We are going to provide information obtained from the writings of those who witnessed the massacre and atrocities in Tripolitsa. However, initially we need to look for the answer for the question of why we do not have plenty of information in the Ottoman documents and sources of the time regarding the massacres in the Morean Peninsula where the Turkish existence in the

of whom had to convert besides those who were especially enslaved in Tripolitsa and in the Morea generally by the Greek rebels, see: Christos Loukos, "1821 Devrimi Sirasındaki Erotik İlişkiler ve Cinsel Pratikler", trans. Aslı Damar-Çakmak, *1821 Yunan Devrimi, Yunan Tarihyazımında Yeni Yaklaşımlar*, ed. Konstantina Andrianopoulou - Anna Vakali, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2002, pp. 229-238.

region was completely erased in Tripolitsa for the duration of the rebellion where huge atrocities were experienced. The Ottoman historian of the time *Ahmed Lütfi Efendi* provided the answer for this question clearly. While discussing the incidents regarding the Morean Rebellion, Lütfi Efendi, who became the state chronicler in 1866 and studied the developments between 1825 and 1879, stated that *Sultan Mahmud II* (1808-1839) and the statesmen of the period hid the news regarding the Muslims massacred in the Morea for defusing the reactions that would come from the public and preventing the acts of violence against the Greeks living with the Turks in many regions of the empire, primarily in İstanbul. Lütfi Efendi wrote that the state had known that at least 35 thousand Turks had been massacred in the Morea in the early days of the rebellion. Lütfi Efendi, who considered those matters, predicted that while recording the incidents regarding the rebellion, mentioning the losses of the Greeks but never mentioning the losses of the Muslims would harm the country and the state in the future and the Greeks would be considered rightful, and thusly emphasized the wrongness of this overlooking policy. Ahmed Lütfi Efendi emphasized the significance of not being one sided but revealing all of the aspects of the events, and stated that everybody knew that even if it was overlooked while the incidents were taking place, for the duration of the rebellion in the Morea, the Greeks terminated the Muslims, executed and burned people until the fetuses in the wombs of the women, the rebels terminated many women and children in this manner, they expunged those who survived, and thusly in a short amount of time all of the Turks were devastated in the Morea. Lütfi Efendi also stated that the massacres of Muslims in the Morea by the Greeks without sparing women and children and subjection of thousands of innocent Turks to various unimaginable tortures were behind the violence that the Ottoman State displayed against the rebellious Greeks in the following periods.⁴³

Years after the Tripolitsa Massacre, *Sultan Abdülhamid II* (1876-1909) requested writing down the history of the atrocities performed by the Greeks in the Morea against the Muslims and the Philiki Eteria organization (1887). A person among the immigrants of the Morea, whose opinion was asked for this purpose, prepared a report. The person who submitted his report to the Ottoman State stated that it would not be sufficient to understand

43 *Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, Vol. I, pp. 38-39, *Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, Vol. II-III, p. 543.

this matter by writing down what had happened, it was also necessary to investigate the reasons that prompted the Greeks to have this level of enmity against the Ottoman State and the Muslim people and to commit atrocities. Additionally, he also emphasized that the archive of the Philiki Eteria organization in Greek needed to be examined to reveal the facts.⁴⁴

Different numbers are mentioned in the sources regarding the number of Turks massacred in the Morea and Tripolitsa. In some of the Greek and European sources, the number of casualties were indicated very low and the dimensions of the atrocities are trivialized. In fact, it is not possible to have a final number regarding how many Turks had been massacred for the duration of the rebellion in the archive documents regarding the Morean Rebellion and the sources that discuss the matter. The reason is that the Ottoman State did not have regular census information during the dates when the rebellion had started. For the duration of the classical period, in the censuses performed for the purpose of taxation and military service, the Ottoman State only kept the records of men over a certain age. For this reason, there is no possibility for making a comparison before and after the Rebellion of 1821 in a final and correct manner. Despite this, there are some trustworthy numbers regarding the number of the Turkish population in the region. For instance, the Greek writer Emile Y. Kolondy stated that the number of Turks in the Morea was 90.800 in the Morea when the Rebellion of 1821 started. According to the author, there were 7.163 Turks on the Euboea Island.⁴⁵ An Ottoman manuscript from the period provided population information in the Morea through the number of households of the towns. Accordingly, ten years before the rebellion, there were about 2.000 Turkish households in Tripolitsa.⁴⁶ In the book written by N. J. Svoronos, which indicated the change of population of Greece between 1821 and 1838, the author determined that the population, which was 938.765 as of 1821, dropped to 752.077 as of 1838.⁴⁷ Undoubtedly, the largest share for about the 200 thousand drop in the population of Greece must belong to the Morean Turks.

44 BOA, Y. PRK. AZJ, 12/3, 28 Zilhicce 1304/17 September 1887.

45 Emile Y. Kolondy, *La population des îles de la grèce*, Vol. I, Aix-en-Provence 1974, p. 191; Örenç, *ibid*, pp. 97-99.

46 Mehmed Örfî, *Coğrafya-yı Örfî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, TY, nr. 2045, vr. 17a-26b.

47 N. J. Svoronos, *Yunanistan Nüfusu ve Yunanistan Nüfus Sayımları*, trans. M. Galip, Aydınlık Basımevi, İstanbul 1936, p. 14.

Priest *Rufus Anderson* who visited the Morea in 1829 shortly before the independence of Greece, and performed some missionary activities there and wrote down his observations, provided important information regarding the population and what had happened in the region. According to the information that the author claims that he had taken from trustworthy Greek authorities, there were more than 80 thousand Turks in the Morea before the rebellion and as of 1829, there were almost no Turks because they were destroyed by the massacres and exiles. Priest Anderson mentioned many piles of bones that belonged to the Turks that he encountered personally in the region.⁴⁸

While the massacres in the Morea and Tripolitsa were ignored in the Ottoman lands, we also encounter the same situation in the Greek sources. Although some Greek researchers characterize what happened in Tripolitsa as a massacre, in general terms the atrocities are ignored. As the Tripolitsa Massacre constitute the lyrics of the Greek national anthem, it is difficult to understand this apathy. Indeed, the schoolbooks in Greece include very short information about what happened in Tripolitsa. The Greek historians widely believe that the number of Turks and Jews massacred in Tripolitsa was exaggerated. However, there are also some Greek historians who regard the incidents in the city as an atrocity. For instance, *Yannis Kolatos* indicated that the Greeks committed a massacre following the siege of Tripolitsa. Additionally, historian *K. Yannis* stated that the events that took place in Tripolitsa were recorded as the darkest incident of the Morean Rebellion. Historian *Apostolos E. Vakalopoulos* recorded the atrocities in Tripolitsa by the following words: “*The rebels used all kinds of weapons including guns and machetes on the elderly, women and even the tiny children without showing no mercy. By using the same methods the slaves were subjecting their tyrants to the same evil that they had been performing.*” Despite accepting the atrocities, Vakalopoulos claimed that the massacres that the Turks committed for centuries to intimidate the Greeks caused the feelings of hatred and revenge and the hatred and revenge within the Greeks allowed them to perform such atrocities, and thusly in a way, he placed the blame on the Turks.⁴⁹

Historian *Dimitris Stathakopoulos* who regarded the number of the massacred people in Tripolitsa as 10 thousand produced a justification for the atrocities. In his opinion, people left humanitarian feelings against a national threat

48 Anderson, *ibid*, pp. 51-200.

49 Peker, *ibid*, p. 198.

and the war had no rules. Additionally, looting and booty, which were the only source of income for the Greek soldiers, were not perceived as immoral in the 19th century. Stathakopulos indicated that during many sieges in the Morea, the Greeks asked the Turks to leave their weapons and surrender, and far from surrendering, the Turks made the same call for the Greeks and in the consequence all Turks were killed. The author stated that the rebels were very cruel towards the Turks and collaborating Christians, and the reason for that was the experiences that the Greeks had been encountering for the last 400 years. According to Stathakopulos the reason for the violence that the Greeks used against the Turkish women and children was that it was the response given to the Turks for what they had done to their own women and children. Stathakopulos indicated the reason for the massacre of all of the Jews in the city during the siege of Tripolitsa as the attitudes of the Jews in İstanbul against the Greeks and the Jews' desecration of the body of the executed Greek Patriarch of İstanbul. Spiridon Trikupis, one of the prominent historians of Greece, narrated the incidents in the city as follows:

“The day of the conquest of the Morean capital was the day of calamity, fire, looting and blood. All of the men, women and kids died. Some of them were killed, some of them were thrown into the flames engulfing the city, and some of them was stuck under the ruins and roofs of burning houses. Revenge seeking dominated the sound of nature. On the roads and squares, one could hear the sounds of stabbings, firings, roaring of the collapsing houses due to fire, screams of anger and wailing. Everywhere was full of bodies and foot soldiers and cavalry who were wandering around were walking over those who died or who were about to die. It was as if the Greeks were trying to get the revenge of the four hundred-years of injustice in one day.”

Historian *Dimitris Lithoksu* made the most striking observation about the atrocities experienced in Tripolitsa. While writing about the incidents of the period, Lithoksu openly stated that the word of Tripolitsa may be used synonymously with *genocide*.⁵⁰

The quadrants written by Greek poet *Dionisios Solomos* where he included the incidents that took place in Tripolitsa and that later became the national anthem of Greece help us understand the atrocities and massacre that took place in the city accompanied by the powerful words of literature. In the

50 Peker, *ibid*, pp. 198-199.

poem, the poet immortalized the incidents that took place in Tripolitsa massacre by the following quadrants:⁵¹

The walls of Tripolitsa	Oh, what a night it was!
Stand ahead of you	Even the mind is horrified
Now it is the time to throw	But it was not sleep
The thunder of fear on it	It was just painful death
We descend and	Look, how the desperate hands
The glow of the war ignites	Reap the lives
Weapons fire and shine	The cut hands, feet and heads
They shine and the sword cuts	Fall down
Why did the combat slow down suddenly?	Nobody pays attention
Why is the blood less?	No, they are at the front in the massacre
I see the enemy escape	Every time, oh enough
And climb to the fortress	How much will the killings continue?
I hear the weak sound of the weapons	The blood runs like a stream
I hear the clank of the swords	And it flows towards the valley
I hear the sound of the wood and axes	And the innocent grass drinks blood
I hear the gnashes	Instead of the dew

We are able to learn all facts about the Tripolitsa Massacre which was not sufficiently covered in the Turkish and Greek sources from the memoirs of the persons who personally experienced the incidents and some scientific Western studies addressing the period of rebellion. One of the most important sources from which we may learn firsthand about the atrocities that took place in Tripolitsa is the memoirs of *Maurice Persat*, French Cavalry

51 Batan - Kayapınar, *ibid*, pp. 174-183.

Colonel who voluntarily went to the Morea, which was published in 1910. The most important information provided by Persat who narrated the siege of the city and the incidents that took place after the capture of the city by the Greeks is that the number of the Turks and Jews massacred in Tripolitsa was 40.000.⁵²

In his memoirs, Persat wrote that he was in Tripolitsa during the siege however, he left the city briefly and he came back 8 days after the fall of the city and obtained information from the witnesses regarding the massacre. Persat also verified that the Greeks committed massacres in Corinth, Anabolu, Patras, Modorn, Koron and Navarino before Tripolitsa and the people who wanted to save their lives sought refuge in Tripolitsa. Persat, who provided information about the walls and defenses of the city, stated that the people who resisted for months under very difficult conditions accepted to surrender due to hunger and they experienced a great calamity by trusting the tyrant Greek leaders. Persat, who provided information about Kolokotronis whom he described as the leader of the Greek rampant gangs, indicated that he was the one who decided on who died and who survived.

Persat, who narrated his observations after the fall of Tripolitsa, stated that the city was partially destroyed and the streets were full of bodies of persons of different ages and genders. Persat stated that he was unable to stay in such a horrendous environment and thusly he took a tent given by Colonel Gordon and camped far away. Persat listened the whole atrocities experienced in the city from a loyal soldier of Gordon named *John*, who was originally an Armenian. Persat, who narrated the spoils taken by the Greek gang leaders who even massacred the children and women entering the city, wrote that he saw about 200 or 300 cut heads of Turks from both genders in the front yard of a house where the violent *Laskarina Bouboulina*, who was among the female leaders of the rebels, settled, and he believed that most likely she cut those heads. Persat also stated that the Greeks who became rich by looting the city, started to return to their villages with all kinds of spoils that they loaded on the horses and mules.⁵³

The memoirs of Theodoros Kolokotronis, who was among the important figures of the Greek Rebellion and later the Greek politics includes important details. The memoirs of Kolokotronis, who organized the Tripolitsa siege,

52 Persat, *ibid*, p. 82.

53 Persat, *ibid*, pp. 83-93.

were published in Greek in 1846. The memoirs were translated into English in 1892 and published along with his biography. Kolokotronis, who was the leader of the Klephts who committed many massacres during the rebellion, stated his views regarding the situation before the beginning of the Morean Rebellion, his military activities after the beginning of the rebellion, the wars that he made with the Turks and the Turks that they massacred, internal struggles among the rebellious gangs, the impact of the Europeans in the region, the Greeks and the Greek warriors. Kolokotronis came to Tripolitsa three days after the fall of the city. Kolokotronis, who entered the city on his horse, narrated the incidents day by day that took place before the siege, the escape of the Turks to Tripolitsa running away from the massacres in the Morea, and the attacks made on the Turks on their way to Tripolitsa. Kolokotronis stated that Tripolitsa was completely sieged as of the date of August 15, 1821 and the city had no possibility to obtain assistance from elsewhere.

After providing information regarding the condition of the soldiers that they have around Tripolitsa and the weapons that they had, Kolokotronis provided striking details regarding the massacre in the city. Kolokotronis clearly wrote that it was reported that 32 thousand people had been killed including women and children in the massacre that had taken place from *Friday until Sunday* after the fall of the city on October 5, 1821. Kolokotronis, who stated that a Greek who took part in the massacre was boasting about killing 100 Turks, verified that some people in the city were taken as slaves. While he was talking about his entry into Tripolitsa on the third day of the massacre, Kolokotronis used the following phrases: "*I rode my horse up to the Governor's office so that the feet of my horse never touched the ground as my horse was walking on the bodies.*" Kolokotronis who stated that he had seen many people hanged on a plane tree stated that he had learned that those people were Turks.⁵⁴

Another book that provides important information regarding the Tripolitsa massacre is the book of *Scottish Colonel Thamos Gordon* who was the aide of Dimitris Ypsilantis, the leader of the rebellion, and organized the European volunteers in the Morea. In his two-volume book, published in 1832, where he recorded his observations regarding the Greek Rebellion where he was

54 *Kolokotrones The Klepht and The Warrior: Sixty Years of Peril and Daring an Autobiography*, ed. Mrs. Edmonds, London 1892, pp. 135-156, 157-161.

personally present and witnessed many atrocities provided information regarding the atrocities experienced in Tripolitsa. Gordon verified the process of sieging the city, the encountered conflicts, the attitude of Elmas Bey, who was the commander of the Albanian troops, the massacring of Turks and Jews after capturing the city and the lootings. Gordon narrated that the Greek gangs who were acting like crazy out of hatred and anger massacred everyone in the city regardless of their gender or age, the houses and streets were full of blood, and the streets were blocked due to the piles of bodies. Gordon also mentioned that the notables at the Governor's office were taken as hostages, and Kolokotronis and other leaders came to the city on their horses after the massacre started and attempted to provide order to no avail. Gordon, who stated that the Greek barbarians who had no limits for their viciousness and displaying a superhuman effort to commit vices were acting with the feeling of taking revenge from the Muslims, stated that the flames arising from the burnt mansions and houses brightened the skies during the night, the gangs sought new victims in all corners of the city and looted each house. Gordon also stated that the Greek rebels had an unimaginable fanatic hate against the Jews which could not be expressed by words and killed all Jews by torturing them more than they had tortured the Turks. Gordon especially emphasized that for the duration of three days, horrendous incidents took place in Tripolitsa. The author also expressed that Kolokotronis and Bey of Manya shared the spoils and the rebels took many Turkish women as slaves and concubines.⁵⁵

Another European volunteer was *William Henry Humphreys* who was in the region and recorded his observations when the Morean Rebellion of 1821 started. *Sture Linner* published the letters that Humphreys sent from the region in 1967. Humphreys, who was a Philhellenes activist and under the protection of Colonel Thomas Gordon, provided important information in his letters regarding the massacre that took place after the siege of Tripolitsa. Humphreys stated that he was unable to attend the siege of Tripolitsa although he was in the Morea at the date, however he penned down the testimonies of those who entered the city and witnessed the incidents. Humphreys wrote that after the siege of Tripolitsa which was surrounded by high walls, no support came to the city for months and during this time period the city was bombarded by the rebels. Humphreys stated that he had learned that the population of the city was 20 thousand people, 10

55 Gordon, *ibid*, Vol. 1, pp. 242-247.

thousand of whom were women and children. However, Thomas Gordon indicated the population of the city as 34 thousand. Humphreys also stated that during the siege, 5 thousand people died and most of them died due to starvation. Humphreys, who wrote down the skirmishes on the walls in a detailed manner, explained the surrender agreement and the attitude of the Albanian soldiers. He also stated that after the siege started, the Turks allowed the Greeks of the city to leave.

Humphreys described the incidents that took place after the fall of the city on October 5, 1821 as a massacre and he provided the following information: Including women and children, 10 thousand Turks were killed; the barbarians who entered the city raided all houses until late hours and massacred everyone without discriminating age or gender; horrendous moments including fires, bullets, sad screams and terror took place in the city; screams arose in Tripolitsa until the morning; the rebellious gangs burned down houses and innocent victims alive; the Greek rebels looted the city so that even no lock remained on the windows and doors; Kolokotronis took the highest amount of spoils.⁵⁶

Humphreys wrote that about 2 thousand women and children sought refuge at a camp outside of the city, and the barbarian Greek rebels who thought that they were unable to commit sufficient amount of massacres in the city, went to this camp and viciously shed blood. The rebels first thought about undressing the victims and shooting them in a ditch however because they were bloodthirsty, they did not want to lose time, encircled the victims, and massacred the women, children and even the babies in their mothers' bosom. Humphreys also wrote that during the massacre the Turkish children maintained their composure until the time they died, were not afraid of the killers and they were indignant.

Humphreys stated that some Europeans who witnessed the incidents in the city and the local Greeks in the region reacted against the atrocities, however the Greek gangs provided excuses by stating that it was the time for the Turks to receive their punishment, and they were the best punishers for the Turks, and they did not do anything further than that the Turks had done to the Greeks. Humphreys who stated that the Greeks showed no remorse while performing the atrocities and perceived the Turks as oppressors, expressed that the Greeks demonized the Turks and created a justification for their

⁵⁶ Linner, *ibid*, pp. 26-60.

anger, atrocity and cruelty. Humphreys, who experienced frustration against what he saw, stated that Greeks had shown that they could be as barbarous as Turks when they had the power, and the joy and happiness that they had gotten from the horrendous tortures that they had applied to their victims had proven that they could have been so wild and cruel when they had had the chance. Humphreys wrote that the Greeks hated the Jews in the city as much as they hated the Turks, the Jews shared the same cruel fate as the Turks, the arms and legs of the Jews who were killed by torture were cut and fires were lit below them so that they died slowly and painfully, they cut the heads of Jewish women and placed dogs' heads on the bodies and they looted the assets of the Jews.

Humphreys wrote that after the end of the massacre, there were many bodies on the streets and under the demolished buildings; the Greek leaders decided to clean up the city to eliminate the spreading stench and the risk of illness; Ypsilantis assigned captured 300 Turks to clean up the city. Humphreys also stated that those 300 Turkish captives held by Ypsilantis were about to die due to lack of food. Lastly, Humphreys expressed that the rebel Greeks who carried this barbarity and individual immorality to the highest level did not deserve to be free and they dishonored the modern Greeks.⁵⁷

As mentioned above, Priest Rufus Anderson who came to the Morea in 1829 provided information regarding the Tripolitsa massacre. The author wrote that the Tripolitsa massacre smeared the Morean Rebellion, which he based on rightful reasons. Anderson verified that about half of the 4.500 houses in Tripolitsa belonged to the Turks before the massacre; when the news about the rebellion spread, the Turks and Jews around the Morea who did not feel safe rushed into Tripolitsa, and thusly the city overflowed with people. Anderson who often emphasized that the Greeks lived as slaves under the oppression of the Turks for four hundred years criticized the Europeans for covering up the massacres that the angry Greek rebels acting with the slave psychology had committed after capturing Tripolitsa.⁵⁸

Gary J. Bass, one of the professors of Princeton University in the US included the Tripolitsa massacre in his book that he wrote regarding the Greek Rebellion and reflected different perspectives. One of the most important matters that Bass emphasized is the matter that the Europeans did not

⁵⁷ Linner, *ibid*, pp. 60-66.

⁵⁸ Anderson, *ibid*, pp. 51-74, 80, 91, 101-137, 200.

learn the massacre that took place in Tripolitsa from healthy sources at the time. The author determined that the reason for this situation was that some of the European volunteers who became partners in those great atrocities and whose reputation would be ruined forever covered up the atrocities by providing wrong information. The author pointed out Scottish Thomas Gordon in this matter. According to Bass, Gordon remained silent for a long time to protect the Philhellene Europeans from the shame of this massacre. Prof. Bass also included the observations of the Philhellene British who went to the Morea to support the rebellion. The British volunteers witnessed that the Greeks surpassed the Turks in barbarity and cruelty, and they faced with the fact that the Greeks were able to commit heavier atrocities while they had to prove that they were moral and religious to support the Greek cause. The European volunteers advised the Greeks to act in a humanitarian manner towards the Turkish captives; however, the Greeks massacred the Turks that they captured in Benefşe, Navarino and Arcadia and sold them as slaves.

Prof. Bass stated that the Philhellenes easily manipulated the events and covered the facts because there was no trustworthy source about the atrocities that the Greeks had committed. Bass pointed out that one of the biggest Greek atrocities for the duration of the rebellion took place in Tripolitsa in October of 1821. The author expressed that Gordon knew what had happened in Tripolitsa, however Gordon did not write everything regarding Tripolitsa in the report that he submitted to the British Government and the reason for that was to protect the European Philhellenes. Bass also stated that Gordon, who abhorred the Greek gangs and left the Morea, wrote a book years later to compensate his silence and revealed some of the facts. Bass also included the excuses regarding that the Greeks committed those atrocities due to the Turkish oppression in his book. While conveying his opinion about the Tripolitsa Massacre, the author indicated that no oppression would justify such kind of atrocity. Lastly, Prof. Bass stated that although the revolutions looked bright and wonderful when observed from outside, the revolutions had dark sides when observed closely.⁵⁹

Salâhi N. Sonyel, Turkish historian from Cyprus, who called attention to the massacres in the Morea, conducted research regarding the Tripolitsa massacre. The author especially emphasized Kolokotronis' activities. Sonyel

59 Bass, *ibid*, pp. 64-66.

benefitted from the memoirs of those who were in the city during the Tripolitsa massacre and of Colonel Thomas Gordon. Sonyel stated that the European officers witnessed bone-chilling incidents and wrote down all incidents with all of their cruelty. According to what Sonyel determined, Thomas Gordon did not hide his frustration in his reports that he wrote to the British Government. A young German doctor named *Wilhelm Boldemann*, who could not endure the atrocities, committed suicide by drinking poison.⁶⁰

Nicolae Jorga, Romanian Historian specialized on the Ottoman history, narrated the capture of Tripolitsa by the Greeks on October 5, 1821, the atrocities committed by them and their looting up to the rusty nails as follows:

“The runaway Greeks killed everyone and burned every house for three days much crueller than the wildest Anatolians. They spared the lives of women and children only in cases where they could get some ransom. One of their leaders estimated the number of deaths in and around Tripolitsa around 32 thousand. This unbelievable number was far beyond the number of Christians that Turks killed in the entire Ottoman Empire. Only the Prince (Bey) of Manya loaded his share of the spoils on 20 mules and 2 camels. The Greeks looted the city up to the rusty nails and what was left was a smoking ruin.”⁶¹

In his book that he examined the massacres committed against the Turks, American historian *Justin McCarthy* wrote that two months after the beginning of the Rebellion of 1821, the Greeks massacred most of the Turks in the Morea and even killed women and children without any mercy and remorse. The author, pointed out that the Greeks were proud of what they were doing, and stated that the old Greeks after the independence pointed out the ruins to the tourists visiting the region and said “*Here was the tower of Ali Agha, killed him, his wives and servants here*” and they continued to go plowing their fields which they took from Ali Agha. McCarthy stated that when the rebellion started, the Greek gangs started a general attack on the Turks and in those attacks, the Greek gangs and villagers killed every Turk that they found. Additionally, some of the Muslims surrendered by believing in the promises of the rebels and the rebels did not keep their promises and brutally killed those Turks. McCarthy indicated that termination of

60 Sonyel, *ibid*, pp. 107-120; Peker, *ibid*, pp. 202-203.

61 Jorga, *ibid*, p. 230.

the Turks in Greece in the lootings and massacres in the Morea was not an ordinary casualty of the war, and the Greek gangs took away the Turks, including women and children, and massacred them, and the only exception was enslavement of some women and children. The author stated that the rebels sometimes immediately killed the Turks by the enthusiasm of the rebellion and by the happiness of eliminating their former masters, however most of the time the murders were premeditated and performed in cold blood, and they gathered the Turkish people in the towns, forced them to walk to another place and killed them there. In his book, McCarthy provided the following striking information about the Tripolitsa Massacre:

“The poor Turkish townspeople were subjected to the lust and brutality of the group of wilds for three days. No one was spared regardless of his or her gender or age. The Greeks even tortured women and children before killing them. The atrocities were so great, the commander of the gangs, Kolokotronis, stated that the feet of his horse never touched the ground when he entered the city starting from the gate of the upper walls. The road where Kolokotronis was proceeding and the victory was celebrated was covered with bodies.”⁶²

David Howarth, who wrote a book about the history of Greece, included important information regarding the Morean Rebellion of 1821 and the massacre that took place in Tripolitsa in his book. The author recorded the bloodcurdling atrocities, massacres and looting as follows:

“In two days, no living creature was left in the city where tens of thousands of Turks lived. Many of the Turks were killed by decapitation and mutilation. Thousands of Greeks after this massacre returned to their villages to hide the spoils that they obtained from looting and became wealthy in their way. The value of the slaves dropped so much so that nobody wanted to keep slaves anymore. An unbearable stench covered everywhere because nobody buried the dead in Tripolitsa, the drinking water was gone bad and a cholera outbreak started. A Greek may reject the things that everyone knew, saw and believed and claim that nothing actually happened. However, all of them know by experience that the gangsters and pirates that are introduced as national heroes were actually scabby, dirty and rapacious thieves. As Lord Byron said “The Greeks do not have the ability to grasp reality. Every Greek has exaggerated thoughts

62 McCarthy, *ibid*, pp. 9-10.

about the Greeks."Not every traveler, who is open-minded like me, may be able to desist from having a sense of admiration for the Greeks. Perhaps, this is the result of sensitivity. I felt indebted against the Greeks due to their amiability, and I thought about the reason, which suddenly made their ancestors monsters 150 years ago. The general explanation is the hate towards the Turks created by living under the oppression of Turks for hundreds of years. They took revenge because of that. During the period of the Revolution of 1821, the number of foreigners living in Greece was very few. Thus, the European countries did not know what was going on in Greece. The reports sent by the romantic intellectuals living in Athens to other countries were prepared by those intellectuals who never took part in the war and they were written down in accordance to the Greek ideals."⁶³

Another author who narrated the atrocities that took place in Tripolitsa with all details and in an objective manner is British historian *William St. Clair*. Clair benefitted from the documentation, which Thomas Gordon had among his papers but did not use in his book while writing his book, published in 1972, regarding the independence of Greece. Clair narrated in details the development of the rebellion, the European support for the rebels, the military potentials of both parties, prominent figures and more importantly the massacres committed against the Turks in the Morea and Tripolitsa. According to Clair, the Greeks, who were the neighbors of the Turks, massacred more than 20 thousand Turks including women and children during the first few weeks of the rebellion in the Morea. The author stated that those who committed the massacres did not hesitate, showed no remorse, never regretted, and willfully killed innocent people. Clair also stated that the rebels killed or burned Turkish families alive who were not prepared for the rebellion and living in dispersed farms and small communities without any defense in their homes. Clair expressed that when the massacres became widespread the Turks left their homes and started migrating to safe regions, and Greek gangs attacked those defenseless migrants on the roads. Clair also made a striking determination for the incidents that took place in the region: "*The massacres in the Morea only ended when there were no Turks to kill*".⁶⁴

63 Howarth, *ibid*, pp. 27-32, 52-56.

64 Clair, *ibid*, pp. 1-2, 43-50. In his book, Clair stated the reality of the "genocide" in the Morea as follows: "The orgy of genocide exhausted itself in the Peloponnese only when there were no more Turks": Clair, *ibid*, p. 12.

Clair conveyed all aspects of the massacre that took place in Tripolitsa. The author provided the information that when the rebellion started in Tripolitsa, which was located in the middle of the Morean Peninsula and was the largest city of southern Greece, there were about 35 thousand Turks and Albanians in Tripolitsa. According to Clair, part of that population consisted of those who sought refuge in the city later. Clair indicated that Tripolitsa had material resources and weapons because it was the administrative center of the Morea; the Greeks knew that some wealthy Turkish and Jewish families lived in the city; and the most important purpose of the rebel leaders for capturing Tripolitsa was to loot the wealth in the city. Especially, Ypsilanti, the leader of the provisional Greek government, desperately needed the wealth to be obtained from Tripolitsa, and the rebel leaders, primarily Kolokotronis, hoped to share the spoils. Clair also provided information regarding the Europeans taking part in the Tripolitsa siege. Clair conveyed that especially the artillerymen were called to Tripolitsa among the Europeans who came to the Morea to support the rebellion. Clair stated the atrocities experienced by the capturing of the city after a long siege by the rebels on October 5, 1821:

“The Greeks entered the city on October 5. The city was given to the gangs for two days. The gangs executed more than ten thousand Turks. The European officers witnessing the events talked about the atrocities. The gangs tortured those among the captives in the city whom they thought hid their money. The gangs mutilated them and slowly tortured them on fire. They cut open the bellies of pregnant Turkish women, beheaded them and placed dogs’ heads in between their legs. Until Kolokotronis entered into the city and intervened into the incidents sounds of screams and laughter were mixed into each other from Friday until Sunday. A Greek was bragging about killing 90 persons by himself. The gangs also systematically tortured members of the Jewish community in the city. About 2.000 captives, mostly women and children, were undressed and taken to a valley outside of the city and they were killed there. The piles of bones were still visible around even after some years. Even weeks after the massacres, enthusiastic Greeks were shooting or cutting hunger stricken Turkish children who were running helplessly between the ruins. The bodies were left where they were killed. Soon after, an unbearable stench spread in the city and scavenger birds swarmed into the city. Wild dogs were wandering around the burning ruins and feeding on the rotting

bodies. The water wells were poisoned due to the bodies thrown in them. Soon after cholera outbreak started in the city. Thousands of Greeks became rich due to looting. Some of them returned to their villages with some Turkish women whom they took as slaves and retired there. Everything in Tripolitsa was up for sale including bloody piles of clothes, weapons, furniture and anything with value. The value of the slaves dropped so much so that except the very young women, all captives were killed. The rebel leaders (captains) shared the spoils among themselves. However, Kolokotronis took the biggest share from the spoils. Kolokotronis carried the spoils that he carefully spared for himself, the jewelry, money and weapons in the residence of the Turkish Governor by 52 horses. Kolokotronis became very rich and sent his money to a bank in the Seven Islands”.⁶⁵

Clair also included the reaction of the European volunteers witnessing the atrocities against the rebels in his book. The author also stated that some of the volunteers realized that the Greek rebels were not freedom fighters, but looters; they found it hard to stomach the atrocities that they witnessed despite the fact that they had taken part in many bloody battles in Europe; and they had to sell their weapons, uniforms and medals to be able to return to their countries. Clair also indicated that the only military experience of some of those Europeans was to engage in a struggle with the Greeks for the sake of humanitarian values to work for saving a few innocent Turks from the general massacres and to try to protect hungry Turkish women and children. Clair stated that the European volunteers were unable to assort with the Greek rebels who were boasting about the atrocities and banditry that they committed, and they understood that they would not be with those gang members who did not bathe at all, bragged about the number of louses on their bodies, and made randomly looting and killing their lifestyles.⁶⁶

In the resources that we have covered so far, there is consensus regarding that a great massacre and atrocities took place in Tripolitsa; the Greeks killed tens of thousands of innocent people cruelly and looted the city completely; sold the captives as slaves or kept them for ransom, and kept Turkish women as concubines. The most controversial issue in the sources is the number of casualties. In this matter, the most trustworthy sources are the testimonies of

⁶⁵ Clair, *ibid*, pp. 44-45; Kurşun, *ibid*, pp. 109-111.

⁶⁶ Clair, *ibid*, pp. 46-48.

those who personally witnessed the massacre. When the matter is considered from this perspective, and as Maurice Persat, who witnessed the events, and the Turkish researchers determined, there is no doubt that in Tripolitsa, the Greeks brutally killed 40 thousand Turks and Jews.⁶⁷

Painting 1: By *Peter von Hess*. Panagiotis Kefalas Raises the Flag of Freedom on the Walls of Tripolitsa (In the background of the painting, the ruins of the mosque and the bodies of the brutally killed Turks on the ground are visible.) (Source: Peker, *ibid*, p. 197)

⁶⁷ Persat, *ibid*, p. 82; Örenç, *ibid*, pp. 40-99; Kurşun, *ibid*, pp. 105-113.

Conclusion

The establishment of the independent Greek State was painful for the Ottomans in many aspects. In the empire, a non-Muslim entity was rebelling and gaining independence for the first time. Thusly, a new phase started in disintegration of the Ottoman State by the intervention of the European states. The Ottoman political leaders hid from the public the massacres performed against the Turks in the Morea and Tripolitsa for the duration of the rebellion. The reason was that there were many Greek citizens living in the empire. It may be said that the idea of maintaining the internal harmony of the empire caused them to remain silent against those great atrocities. Therefore, this first great massacre committed against Turks in the Balkans is lost in history and forgotten.

Our Greek neighbors enthusiastically celebrated the 200th anniversary of their independence from the Ottomans in 2021. It is clear that we have encountered many problems with Greece in many areas since the date of its establishment. However, the magnitude of those problems started to change by Greece's ascension to the European Union. It is seen that the Greek State adopted an understanding through the phenomenon of Turkish hostility that the Europeans have been keeping alive in their sub consciousness. Greece has been maintaining the strategy of not resolving the crises that it has been experiencing with Türkiye, but making those crises a problem of Europe and benefit from this situation. We may also say that the Greeks have been successful in doing that.

Another development that has recently become striking is characterizing the process of the Morean Rebellion of 1821 as a revolution in a manner that would also include the European values. This matter may be debated for sure depending upon from which side the issue is evaluated. However, the only matter that may not be debated is the fact that the Turks and Jews in the Morea and Tripolitsa were completely terminated. The marks of the four-hundred-year Turkish civilization were violently erased. In fact, all of those events took place right next to and before the eyes of the civilized Europe. The date of 1821 may be remembered as a Greek revolution. However, it needs to be known that this revolution emerged over the blood of the innocent Turks. Besides, the Greek national anthem that was inspired by a poem glorifying atrocities committed against the Turks accepts this fact in a way.

How would it be possible to explain the massacres committed by Greek gangs

full of anger and hatred in Tripolitsa in October 5, 1821, and killing of 40 thousand innocent people through unimaginable torture, burning innocent people alive, selling people as slaves, making Turkish women concubines, looting the city up to bloody clothes and rusty nails by the concepts such as *disproportional violence, extremity, atrocity* and *massacre*? Undoubtedly, the only concept that would reflect and define what actually happened in the Morea and Tripolitsa is *genocide*.

Lastly, knowing that it would be pointless to expect a self-criticism from civilized Europe and Greece which is regarded as the source of this civilization regarding the massacres committed in the Morea, we believe that it would be useful for our country to take a step to remind the events to the upcoming generations and eliminate the shame of forgetting. Primarily, the incidents that took place in the Morea have to be included into the secondary school curriculum so that they remain in the memory of the upcoming generations. Additionally, for social awareness, building a *Monument of Morean Turks* in one of the western Anatolian cities such as İzmir where the generations of Morean immigrants live today or in İstanbul, and preparing special sections of Morea and Tripolitsa in the cities having immigration museums would help us pay our debt and fulfill our responsibility towards history.

Bibliography

Archival Documents

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) (Ottoman Archive of the Directorate of State Archives of the Office of the Presidency),

Hattı Hümayun (HAT), 841/37873, Gurre-i Receb 1237/24 March 1822.

HAT, 842/37873, 1 Receb 1237/24 March 1822.

HAT, 862/38445, 29 Cemaziyelâhir 1236/3 April 1821.

HAT, 863/38485, 7 Zilkade 1236/6 August 1821.

HAT, 871/38718-A, 23 Şaban 1238/5 May 1823.

HAT, 877/38829, 23 Safer 1237/19 November 1821.

HAT, 888/39242, 29 Zilhicce 1237/16 September 1822.

HAT, 925/40192, 15 Ramazan 1236/16 June 1821.

HAT, 1316/ 51287, 29 Zilhicce 1236/27 September 1821.

Cevdet Hariciye (C. HR), 19/926, Gurre-i Cemaziyelâhir 1237/23 February 1822.

Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal ve Journaller (Y. PRK. AZJ) (Yıldız Separate Documents, Petitions and Journals), 12/3, 28 Zilhicce 1304/17 September 1887.

Manuscripts

Ahmedpaşazâde Mir Yusuf, *Mora Vak'asına Dair Ba'zı Malumât*, Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, TY, nr. 564.

Mehmed Örfî, *Coğrafya-yı Örfî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, TY, nr. 2045.

Yunan Meselesine Dair Düvel-i Mütehabbeye Verilen Beyanname, Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, TY, nr. 666.

Books and Articles

Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, Vol. XI, XII, Matbaa-i Amire, İstanbul 1309.

Alison, Phillips, *The War of Greek Independence, 1821 to 1833*, Smith Elder & Co., London 1897.

Bass, Gary J., *Freedom's Battle the Origins of Humanitarian Intervention*, Alfred A. Knopf, New York 2008.

Batan, Meryem-Levent Kayapınar, "Dionisios Solomos ve Yunan Ulusal Marşı", *Doğu Batı Dergisi, Balkanlar II*, No. 90, December 2019, pp. 155-183.

Clair, William St., *That Greece Might Still Be Free the Philhellenes in the War of Independence*, Oxford University Press, London 1972.

Çalar, Muhammed Emin, *Osmanlı Ordusu'nda Arnavutların Muvazzaf Birliklere Alınmaları: Yaşanan Sorunların Sosyo-kültürel, İktisadi ve Dini Altyapıları (1826-1839)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Unpublished Master's Thesis, İstanbul 2019, pp. 71-104.

Dakin, Douglas, *British and American Philhellenes during the War of Greek Independence, 1821-1833*, London University Press, Thessaloniki 1955.

Earle, Edward Mead, "American Interest in the Greek Cause, 1821-1827", *The American History Review*, No. 33/1, 1927, pp. 44-63.

Gordon, Thomas, *History of the Greek Revolution and the Wars and Campaigns Arising from the Struggle of the Greek Patriots in Emancipating their Country from the Turkish Yoke*, Vol. 1, William Bleckwood, Edinburg 1844.

Günay, Necla, "Filik-i Eterya Cemiyeti", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, No. 6/1, 2005, pp. 263-287.

Gürbüz, Musa-Mustafa Turan, "Yunan Bağımsızlık Düşüncesinin Tarihi ve Tripoliçe Katliamı", *Uluslararası Suç ve Tarih Dergisi*, No. 1, 2006, pp. 9-42.

Howarth, David, *Greek Adventure, Lord Byron and Other Eccentrics in the War of Independence*, Atheneum, New York 1976.

Jorga, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, (1774-1912)*, Vol. 5, trans. Nilüfer Epceli-Kemal Beydilli, Yeditepe Yay., İstanbul 2005.

Kiel, Machiel, "Tripoliçe", *DİA*, Vol. 41, 2012, pp. 314-315.

Kiel, Machiel- John Alexander, "Mora", *DİA*, Vol. 30, 2005, pp. 280-285.

Kolokotrones the Klepht and the Warrior: Sixty Years of Peril and Daring, an Autobiography, ed. Mrs. Edmonds, London 1892.

Kolondy, Emile Y., *La population des îles de la grèce*, Vol. I, Aix-en-Provence 1974.

Kurşun, Zekeriya, *Nasuhzâde Ali Paşa ve Rum İsyanı*, Vakıfbank Kültür Yay., İstanbul 2021.

Linner, Sture, *W. H. Humphreys' First "Journal of the Greek War of Independence" (July 1821-February 1822)*, Almqvist and Wiksel, Stockholm 1967.

Loukos, Christos, "1821 Devrimi Sırasındaki Erotik İlişkiler ve Cinsel Pratikler", trans. Aslı Damar-Çakmak, *1821 Yunan Devrimi, Yunan Tarih yazımında Yeni Yaklaşımlar*, eds. Konstantina Andrianopoulou-Anna Vakali, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2002, pp. 221-238.

Loukos, Christos, "Some Suggestion for a Bolder Incorporation of Studies of the Greek Revolution of 1821 into their Ottoman Context", *Ottoman Rule and The Balkans, 1760-1850: Conflict, Transformation, Adaptation*, Girit Üniversitesi Yay., Rethymno 2007, pp. 195-205.

McCarthy, Justin, *Ölüm ve Sürgün*, trans. Bilge Umar, İnkılap Kitapevi, İstanbul 1998.

Mehmed Esad Efendi, *Vak'anüvis Mehmed Es'ad Efendi Tarihi (Bahir Efendi Zeyl ve İlâveleriyle) 1237-1241/1821-1826*, ed. Ziya Yılmaz, OSAV Yay., İstanbul 2000.

Mehmed Mansur, *Rum Fetretine Dair Tarih*, İstanbul 1288.

Menekşe, Metin, "Mora Müslümanlarının Hazin Hikâyesi: İsyân, Zorunlu Göç ve İskân (1821-1832) Sürecine Genel Bir Bakış", *Tarih Okulu Dergisi*, No. XLV, April 2020, pp.793-832.

Örenç, Ali Fuat, "Yunanistan'ın Bağımsızlığı Sürecinde Yok Edilen Mora Türkleri", *Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi*, No. 11/1, 2011, pp. 5-32.

Örenç, Ali Fuat, *Balkanlarda İlk Dram: Unuttuğumuz Mora Türkleri ve Eyaletten Bağımsızlığa Yunanistan*, Babıali Kültür Yay., İstanbul 2009.

Özkaya, Yücel, "1821 Yunan (Eflak-Buğdan) İsyanları ve Avrupalıların İsyân Karşısındaki Tutumları", *Üçüncü Askeri Tarih Semineri*, Genelkurmay Yay., Ankara 1986, pp. 114-130.

Peker, Gürkan, *Yunan Tarih Yazıcılığında Mora İsyanı ve Yunanistan'ın Bağımsızlığı (1821-1829)*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Unpublished Master's Thesis, Çanakkale 2018.

Persat, Maurice, *Memories du Commant Persat, 1806 à 1844*, ed. Gustave Schlumberger, Librairie Plon, Paris 1910.

Sonyel, Salâhi R., “Yunan Ayaklanması Günlerinde Mora’daki Türkler Nasıl Yok Edildiler, *Belleten*, Vol. 62, No. 233, 1998, pp. 107-121.

Stathis, Panagiotis, “From Klephts and Armatoloi to Revolutionaries”, *Ottoman Rule and the Balkans, 1760-1850: Conflict, Transformation, Adaptation*, Rethymno 2007, pp. 167-179.

Svoronos, N. J., *Yunanistan Nüfusu ve Yunanistan Nüfus Sayımları*, trans. M. Galip, Aydınlık Basımevi, İstanbul 1936.

Vak’anüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi, ed. A. Hezarfen, V. I, Yapı Kredi Yay., İstanbul 1999

Vak’anüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi, eds. Y. Demirel-T. Erdoğan, Vol. II-III, Yapı-Kredi Yay., İstanbul 1999.

Vakali, Anna, “1821 Devrimi Hakkında Yunan Tarihyazımında Arayışlar”, *1821 Yunan Devrimi, Yunan Tarihyazımında Yeni Yaklaşımlar*, trans. Aslı Damar-Çakmak, eds. Konstantina Andrianopoulou-Anna Vakali, Tarih Vakfi Yurt Yay., İstanbul 2002, pp. 1-18.

Woodhouse, C. M., *Capodistria, The Founder of Greek Independence*, Oxford University Press, New York 1973.

Woodhouse, C. M., *The Greek War of Independence, Its Historical Setting*, Hutchinson’s University Press, Londra 1958.